

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Karel Miškář

Trestní odpovědnost mladistvých

Diplomová práce

Olomouc 2017

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Trestní odpovědnost mladistvých** vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 28. 3. 2017

.....

Karel Miškář

Tímto bych rád poděkoval vedoucí mé diplomové práce, JUDr. Bronislavě Coufalové, Ph.D., za vstřícný přístup, odborné vedení, poskytnutí cenných rad a připomínek, které mi pomohly při psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	7
1 Historický vývoj trestní odpovědnosti a zákonodárství nad mládeží.....	9
1.1 Vývoj trestního zákonodárství a trestní odpovědnost mladistvých do roku 1852.....	9
1.2 Trestní odpovědnost a zákonodárství nad mládeží na přelomu 19. a 20. století.....	11
1.3 Zákon č. 48 Sb. z. o trestním soudnictví nad mládeží z 11. března 1931	12
1.4 Trestní odpovědnost a zákonodárství nad mládeží od roku 1950 do roku 1989.....	14
2 Právní úprava trestní odpovědnosti mladistvých v ČR-de lege lata	16
2.1 Účel, důvody přijetí a vztah k jiným zákonům.....	16
2.2 Základní pojmy.....	18
3 Trestní odpovědnost mladistvých	21
3.1 Trestní odpovědnost obecně.....	21
3.2 Provinění	23
3.3 Subjekt provinění a jeho znaky	26
3.3.1 Věk.....	26
3.3.2 Příčetnost.....	28
3.3.3 Rozumová a mravní vyspělost	30
4 Zánik trestní odpovědnosti u mladistvých pachatelů	34
4.1 Účinná lítost	35
4.2 Promlčení	38
5 Trestní zákonodárství nad mládeží v zahraničí.....	41
5.1 Srovnání s trestní úpravou v Rakousku.....	41
5.2 Srovnání s trestní úpravou v Kanadě	45
6 Zhodnocení právní úpravy trestní odpovědnosti mladistvých a návrhy de lege ferenda .	47
Závěr	50
Seznam použitých zdrojů	53
Anotace	56

Klíčová slova/Keywords 58

Seznam použitých zkratk

ZSM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů
TZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
TŘ	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
LZPS	Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
ZTSM	Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží
JGG	Jugendgerichtsgesetz BGBl. Nr. 599/1988 (rakouský zákon o soudnictví nad mládeží)
StGB	Strafgesetzbuch BGBl. Nr. 60/1974 (rakouský trestní zákoník)

Úvod

I když se podmínky trestní odpovědnosti mění s dobou, je kriminalita všeobecně považována za jeden z nejzávažnějších patologických jevů, který provází naši společnost od nepaměti. Nikdy ovšem nebyla doménou pouze dospělých osob. Oblast kriminality mládeže je proto v současné době čím dál více diskutované téma ať už u odborné, či laické veřejnosti. Pozornost je v těchto debatách věnována především způsobu páchaní nejzávažnějších trestných činů, které jsou často umocněny i medializací, a nikoliv v celém jeho kontextu. Veřejnost se proto dožaduje snížení dolní věkové hranice trestní odpovědnosti a přísnějších sankcí, zejména represivního charakteru. Tito mladiství delikventi však vyžadují zcela rozdílný přístup v trestněprávním postavení, poněvadž vykazují zásadní odlišnosti od dospělých pachatelů. Proto je tato oblast často diskutovanou oblastí jak v České republice, tak všude ve světě. Provádí se řada výzkumů, které se snaží najít příčiny trestné činnosti a co nejefektivnější řešení prostřednictvím různých koncepcí nápravy provinilců. Ty jsou pak podkladem pro zákonodárce při vytváření zákona upravujícího podmínky trestní odpovědnosti a jejich sankcionování.

Podmínky trestní odpovědnosti se mění nejen s dobou, ale také s historickým vývojem společnosti, územím i právním řádem, který je na mladistvé pachatele uplatňován. Proto se nabízí i porovnání zákona č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže, se zahraniční úpravou i vlastním vývojem trestní odpovědnosti mladistvých delikventů.

Cílem mé práce je poskytnout ucelený náhled na komplexní právní úpravu soudnictví ve věcech mládeže, zejména pak na podmínky upravující trestní odpovědnost mladistvých pachatelů za spáchání trestného činu (provinění), poukázat na hlavní odlišnosti této úpravy od obecné úpravy trestní odpovědnosti dospělých pachatelů a zániku trestní odpovědnosti. Dále přiblížit přístup k deliktní mládeži v Evropě se srovnáním rakouské a kanadské právní úpravy. Nakonec zhodnotím současnou právní úpravu ZSM a poukážu na možné nedostatky s návrhem na jejich možné řešení.

Hlavní mnou zvolená metoda diplomové práce je metoda analytická, kterou ve své práci využívám ve svých stěžejních kapitolách. Doplnuje ji metoda historicko-komparativní v kapitole zabývající se historickým vývojem a metoda komparativní, již jsem použil pro srovnání české úpravy s úpravou Rakouska.

Obsahově je práce členěna do 6 kapitol. V první kapitole se věnuji historickému vývoji trestní odpovědnosti i trestnímu zákonodárství nad mládeží na našem území od nejstarších dob.

Další kapitoly již tvoří těžiště mé diplomové práce, neboť jsou věnovány současné právní úpravě trestní odpovědnosti v České republice upravenou v ZSM, jejím podmínkám, základním pojmům i zásadám a zániku trestní odpovědnosti.

Trestní zákonodárství nad mládeží v Evropě je obsahem páté kapitoly, kde přibližuji dva přístupy k deliktní mládeži. Dále zde srovnávám českou a rakouskou právní úpravu trestní odpovědnosti mladistvých z důvodu společného historického i kulturního vývoje a provázanosti obou zemí.

V závěru mé práce se věnuji zhodnocení platné právní úpravy trestní odpovědnosti mladistvých v České republice s možnými návrhy na změny a shrnutí získaných poznatků. Z důvodu obsáhlosti tématu, které jsem si zvolil, a rozsahu diplomové práce se téměř nevěnuji sankcionování mladistvých.

1 Historický vývoj trestní odpovědnosti a zákonodárství nad mládeží

1.1 Vývoj trestního zákonodárství a trestní odpovědnost mladistvých do roku 1852

Na území současné České republiky neexistovala ve středověku jednotná kodifikace trestního práva. Toto středověké trestní právo se vyznačovalo tzv. partikularismem. I přes to, že v těchto nejstarších dobách měla každá územní jednotka vlastní domácí obyčejové právo, které vykazovalo mnoho společných znaků, lze nalézt i jisté rozdíly. Různorodost vycházela z toho, že se uplatňovalo jednotlivě a nezávisle na sobě v kmenech, župách a obcích. Vzrůstající síla a moc knížecích a církevních práv pozvolna vytvořila z tohoto partikulárního obyčejového práva jednotné zemské právo. Vedle tohoto jednotného domácího zemského práva se v českých zemích dále uplatňovalo i právo církevní, manské a dvorské, právo městské a vesnické, které se vyznačovalo také svou různorodostí.¹ I přes uplatňování práva dle postavení jednotlivce ve společnosti, ohledně delikventů znalo právo pouze dva věkové stupně, dospělost a nedospělost. Jednotná hranice, která by oddělovala dospělé a mladistvé, ovšem neexistovala. Dospělost se určovala úředním ohledáním tělesné vyspělosti. V patnáctém století bylo od tohoto určování upuštěno a dospělost nastávala dosažením určitého počtu let, který se lišil dle pohlaví a podle stavu, k němuž osoba náležela.

Knihy Tovačovská a Drnovská stanovovali dospělost na šestnáct let u panského pacholíka, u šlechtické děvečky na čtrnáct let, u zemanského pacholíka na sedmnáct let a u děvečky na patnáct let, u selského pacholíka na osmnáct let a u děvečky na šestnáct let. Teprve až zřízení zemské z roku 1549 předepsalo pro dosažení zletilosti věk dvacet let. Snaha sjednotit trestněprávní předpisy začala vydáním Obnoveného zřízení zemského, které již nestanovovalo jednotnou hranici, ale byla stanovena u pohlaví mužského na dvacet let a u pohlaví ženského na patnáct let. Zároveň však výše zmíněné zřízení zavedlo při trestání nedospělců přednost pokuty před trestem ve smyslu zásady.² I když byla hranice nedospělosti přesně vymezena, žádná právní úprava, jež by upravovala postavení nedospělých, neexistovala. Mladý věk proto zpravidla sloužil pouze jako polehčující okolnost, která měla vliv na výměru trestu, nikoliv k vyloučení trestní odpovědnosti pachatele.

¹ PRUŠÁK, Josef. *Rakouské právo trestní*. Praha: Všehrad, 1912, s. 1.

² VESELÝ, Jan. O trestní odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. *Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní*, ročník IX., číslo 3, s. 2.

Snahy o sjednocení trestního práva vyústily ve vydání Hrdelního řádu císaře Josefa z roku 1707 vydaný pro Čechy, Moravu a Slezsko, který obsahoval především procesní právo. Tento řád výslovně deklaroval mladistvý věk jako všeobecně polehčující okolnost, kdy nedospělci nesměli být podrobeni mučení a neměli ani svědeckou způsobilost. Hranice byla stanovena u chlapců na osmnáct let a u dívek na patnáct let.

Za základ středověkých trestních zákonů je považován *Constitutio Criminalis Carolina*, jenž jako první pojednával o mladistvých ve svém sedmdesátém čtvrtém článku. Tento článek všeobecně stanovil pravidlo mírnějšího posuzování trestných činů mladistvých osob. O trestu vždy rozhodoval soudce s přihlédnutím ke všem skutečnostem, ovšem hranice úplné beztrestnosti stanovena nebyla. Tento zákon dále zavedl zásadu *malitia supplet aetatem*, dle které neměl být trestán trestem smrti mladistvý do čtrnácti let, který se dopustil krádeže. Tato zásada znamenala, že věk pachatele doplňuje špatnost.³ Proto soudce posuzoval jak výši a okolnosti, za kterých byl čin spáchán, tak i subjekt pachatele včetně jeho kriminální minulosti a vyspělosti. Blížil-li se delikvent k věku čtrnácti let, mohl soudce uložit i trest smrti.

První společný rakouský řád, Hrdelní řád Marie Terezie vydaný roku 1768, pojednával a rozlišoval tři věkové období mladistvých. V tomto řádu byla tato období rozdělena na dětství, za které se považoval věk do sedmého roku. Druhým obdobím byla nedospělost, kde byla hranice čtrnáct let věku. A poslední období věk do šestnácti let (mladistvých) byla plná trestní odpovědnost. Dále bylo výslovně stanoveno, že děti do sedmého roku nebyly trestně odpovědné vůbec a trestat je měli především rodiče, popřípadě učitelé nebo soud, pokud si činu byly vědomy a spáchaly ho zlovolně. V období do čtrnácti let byla trestní odpovědnost snížena, připouštěly se řádné tresty mimo trestu smrti. Poslední období do šestnácti let již nastupovala plná trestní odpovědnost, avšak bylo uznáváno jako polehčující okolnost v případě, že zde byla naděje na polepšení provinilce.⁴

Rakouský trestní zákoník z roku 1852 vymezoval období dospívání delikventů obdobně jako Hrdelní řád Marie Terezie s výjimkou posunutí období úplného vyloučení trestní odpovědnosti až na desátý rok věku dítěte. Delikty spáchané dětmi do toho věku se trestaly oddělením a uzavřením na místě k tomu určeném (ve věznici) v délce jednoho dnu až šesti měsíců. Při stanovování výměry trestu a posuzování samotného činu bral soud vždy v úvahu povahu a velikost činu, věk pachatele a především povahu jeho mysli, kde zkoumal svobodnou vůli dítěte jak v době páchaní činu, tak v předešlém životě a dále škodlivější

³ ZEŽULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 15.

⁴ VÁLKOVÁ, Helena, DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: Vydavatelství Leges, 1992, s. 77.

náklonnost, nenapravitelnost či zlomyslnost.⁵ V těchto letech se objevovaly první myšlenky reformace oblasti trestního práva mládeže a měly vést k tomu, aby se oblast mladistvých pachatelů v soustavě trestního práva stala samostatným celkem.

1.2 Trestní odpovědnost a zákonodárství nad mládeží na přelomu 19. a 20. století

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století začaly na našem území platit dva zcela odlišné právní řády. Na území Čech, Moravy a Slezska se jednalo o rakouský trestní zákon z roku 1852 a trestní řád z roku 1873, ovšem na území Slovenska a Podkarpatské Rusi platily uherské trestní zákony z let 1908 a 1913.⁶

Pro toto období jsou typické snahy o zlepšení postavení delikventní mládeže, čehož je důkazem i důvodová zpráva vládního návrhu nového rakouského trestního zákona, kde se hovoří o zacházení s dětmi a mladistvými jako o nejzanedbanější a neškodlivější části trestního zákona. I přes tehdejší právní úpravu postupně zákonodárství přijalo nařízení, které se staralo o děti mravně vadné nebo ohrožené. Tím bylo umožněno soudům odkazovat tyto děti do soukromých výchovných ústavů na náklady státu. Poprvé se zde tedy setkáváme s myšlenkou vypracovat samostatný zákon upravující postavení a zacházení s mladistvými. Tyto snahy nakonec vyústily ve vypracování osnovy Zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých. Osnova přidala mezi dětství a dospělost přechodný stupeň mladistvých. Za mladistvého měla být považována osoba od čtrnácti do osmnácti let a tento věk byl zároveň prohlášen i za věk pochybné přičetnosti. To znamenalo, že u mladistvých pachatelů musel soud v každém jednotlivém případě zkoumat, jestli duševní vývoj mladistvého dosáhl takového stupně, aby ho bylo možno pokládat za přičetného. Z Osnovy i jejího názvu dále vyplývalo, že trestání osob mladistvých mělo být podstatně odchylné od trestání dospělých. Tato osnova Zákona o trestání a trestní ochraně osob mladistvých přinesla v rámci této problematiky zásadní postupy a myšlenky, kterým by se měla tato oblast vyvíjet. I když byl výše uvedený zákon několikrát přepracován, zákonem se do rozpadu Rakouska-Uherska nestal.⁷

Po rozpadu Rakouska-Uherska vznikla v roce 1918 Československá republika, která ovšem nebyla na tuto změnu připravena, a nedokázala tak ihned zareagovat. Pokračoval tak dualismus práva. Proto byl na území Čech, Moravy a Slezska ponechán v platnosti rakouský

⁵ ZEŽULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 17–19.

⁶ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské (část obecná i zvláštní)*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1935, s. 18.

⁷ ZEŽULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 19–21.

trestní zákoník z roku 1852, který tvořil dočasnou trestněprávní úpravu. Na území Slovenska a Podkarpatské Rusi však platilo stále právo uherské, které na rozdíl od rakouského práva již v roce 1908 položilo základy ke zvláštnímu hmotnému trestnímu právu mládeže. V roce 1913 zákonným článkem VII/1913 tak dovršilo reformu také na poli procesním, kdy byly v soudnictví ve věcech mládeže zřízeny soudy pro mládež a bylo upraveno řízení před nimi. Tento právní stav byl zcela nevyhovující a nezbývalo tak než přikročit k nové zákonné úpravě trestního práva mládeže.⁸ Tou se stal 11. března 1931 zákon č. 48/1931 Sb., který unifikoval právní předpisy ohledně soudnictví a trestání mládeže a ve své době byl pokládán za velice zdařilý a velmi progresivní.

1.3 Zákon č. 48 Sb. z. o trestním soudnictví nad mládeží z 11. března 1931

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží obsahoval ustanovení trestního práva hmotného i procesního, zahrnoval i některé správní otázky a v poměru k obecnému trestnímu právu bylo trestní právo mládeže ve vztahu speciality. Přijetím tohoto zákona se Československá republika zařadila mezi země, kterým se podařilo tuto problematiku trestního práva upravit samostatně.

Z důvodové zprávy k tomuto zákonu vyplývá, že je založen na myšlence restorativní trestní politiky podobně jako současný zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Hlavním úkolem orgánů činných v řízení tak bylo zjistit příčiny protiprávního činu mladistvého a pokusit se napravit je vhodnými prostředky, případně zajistit jeho polepšení řádnou výchovou. Uložení trestu, jenž by byl vykonáván stejně jako u dospělých pachatelů, nepostačuje účelu a ustupuje do pozadí. Zákon má oproti trestnímu řízení u dospělých i další specifika. Vyžaduje, aby protiprávní činy spáchané mladistvými delikventy byly posuzovány s ohledem na jejich nedokonaný vývoj a příčiny, které k činu vedly, mírněji a odchylně, a aby i trestní řízení bylo přizpůsobeno věku mladistvého provinilce. Soudu měl být stanoven dostatečný výběr z prostředků, jenž by využil k nápravě mladistvého co nejúčelněji. Toto měly zajišťovat orgány odborně vzdělané a s dostatečnými zkušenostmi v této oblasti. Proto byly zřízeny vedle obecných soudů specializované soudy pro mládež, které měly za úkol spolupracovat i s orgány sociální péče.⁹

V prvních dvou odstavcích zákon rozděluje věkovou skupinu na dvě části, a to na nedospělé a mladistvé, mezi kterými činí podstatný rozdíl. Nedospělými rozuměl zákon

⁸ ZEŽULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 32–33.

⁹ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží*. Československý kompas: Praha, 1932, s. 3–5.

osoby nedovršující čtrnáctý rok věku, a proto byly beztrestné. Mladistvým byla osoba, jež v době spáchání činu dovršila čtrnáct let, ale nedovršila osmnáctý rok věku, přičemž tato osoba již trestně odpovědná je podmíněně.

Zákon určoval věkovou hranici trestní odpovědnosti na čtrnáct let. Tento věk byl pokládán za mezník ve vývoji mladistvého, neboť v tomto věku je již mladistvému dán školní výchovou dostatečný mravní i rozumový základ, tudíž by mladistvý měl být schopen chápat význam svých skutků a podle tohoto jednání i jednat.¹⁰ I přes stanovení této pevné hranice zákon připouštěl proti osobám, u kterých hrozila recidiva nebo bylo-li to třeba z důvodu jejich řádné výchovy, užít podobná výchovná a léčebná opatření jako u osob, jež tuto hranici již překročily.

Osoba, která se tedy dopustila protiprávního činu a nedovršila čtrnáct let, nebyla trestně odpovědná. Presumovala se zde nevyvratitelná domněnka nepřičetnosti kvůli nedospělosti. S ohledem na výše uvedené mohlo být vůči takové osobě užito opatření s přihlédnutím k jednotlivým okolnostem jak případu, tak provinilce. Obligatorně bylo soudem léčebné či výchovné opatření uloženo pachateli, jenž dovršil dvanáctý rok věku a trestní zákon stanovil za takový trestný čin trest smrti nebo doživotí.

Období od čtrnácti do osmnácti let ZTSM postavil na podmíněné neboli relativní trestní odpovědnosti. Takto koncipovaná trestní odpovědnost odpovídá § 5 odst. 1 ZSM. Ve svém § 2 odst. 2 formuloval trestní odpovědnost v závislosti na stupni vývoje mladistvého. Prohlašoval beztrestným mladistvého, který nemohl pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho protiprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání. Zaostalým se rozuměl ten mladistvý, který nedosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) nebo po stránce mravní (schopnost určovací), jaké zpravidla dosahují jeho normální vrstevníci. Tato zaostalost musela být značná a nestačila pouhá omluvitelná neznalost právních předpisů k vyloučení trestní odpovědnosti.¹¹

Spáchal-li delikvent protiprávní čin jako mladistvý, ovšem trestní řízení se konalo až po dosažení osmnácti let, stále platilo, že takový čin se posuzoval dle trestního práva mládeže. Podle doby spáchání činu se posuzovala též otázka trestní odpovědnosti. Ochrannou výchovu a trest zavření šlo nařídit pouze do jednadvaceti let a před touto hranicí v případě, kdy bylo možno očekávat pozitivní vliv na pachatele.

¹⁰ MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží*. Československý kompas: Praha, 1932, s. 14.

¹¹ Tamtéž, s. 12.

1.4 Trestní odpovědnost a zákonodárství nad mládeží od roku 1950 do roku 1989

V roce 1950 došlo postupem doby ke zrušení ZTSM, jenž byl bez náhrady zrušen zákonem č. 86/1950. Problematika mladistvých se tímto zákonem stala opět součástí obecných trestněprávních předpisů. Zrušeny byly dále specializované soudy včetně orgánů sociální péče o děti. Trestní zákon z roku 1950 se vypořádal s celou problematikou mladistvých pachatelů v osmi ustanoveních. Tato změna se dá považovat za krok zpět, protože soudnictví ve věcech mládeže tak v podstatě přestalo existovat. Ani novelizace z roku 1961 tento stav nijak nezměnila.

Začátkem osmdesátých let byly započaty přípravné práce na rekonstrukci trestních zákonů. V těchto letech se dále vzhledem k nedostatečné právní úpravě mladistvých vyžadovalo rozšíření výchovných opatření (např. veřejně prospěšné práce), která mohla být mladistvým pachatelům uložena a umožňovala tím dosáhnout lepších výchovných výsledků. Ačkoliv byly v devadesátých letech přijaty dvě novely trestněprávních předpisů, nepodařilo se žádnou z myšlenek prosadit. Tresty byly rozšířeny pouze o trest vyhoštění a na zákaz činnosti na dobu až 5 let.¹² Až v roce 1991 byl předložen návrh novelizace trestněprávních ustanovení v oblasti trestního postihu mladistvých.

Návrh vycházel z preferování výchovných postupů před represí v oblasti soudnictví ve věcech mládeže. Tato reforma zavedla nový alternativní trest veřejných prací a odklony od trestního stíhání. Zastavit trestní stíhání tak mohl prokurátor v přípravném řízení, případně soudce v řízení před soudem. Mezi další odklony, které byly navrhovány, patřilo podmíněné zastavení trestního stíhání s odkladem na šest měsíců až dva roky, kdy prokurátor, případně soudce uložili přiměřené závazky zajišťující jeho řádnou výchovu a život. Dále měly orgány činné v trestním řízení zjišťovat v řízení proti mladistvému jeho osobní poměry a další okolnosti významné pro posouzení. Zejména se jednalo o povahu spáchaného činu a dosavadní život mladistvého. Tyto podmínky byly důležité pro možnost využití institutu zastavení trestního stíhání nebo podmíněného zastavení trestního stíhání. Návrh dokonce vyžadoval i novelizaci některých ustanovení. Jednalo se především o ustanovení § 75 trestního zákona č. 140/1961 vymezujícího trestní odpovědnost mladistvého, kde byla stanovena další okolnost vylučující trestní odpovědnost v podobě vyvratitelné domněnky nepřičetnosti. Mělo být na posouzení prokurátora, respektive soudce, zda v každém

¹² ZEZULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 79.

jednotlivém případě již dosáhl mladistvý takového stupně rozumové a mravní vyspělosti, pro niž se dá vyvozovat trestní odpovědnost podobně jako u dospělých pachatelů.¹³

Ačkoliv se tyto návrhy snažily zlepšit postavení mladistvých v řízení a upřednostnit výchovné řešení s ohledem na povahu a závažnost spáchaného činu alternativními tresty, musela si ještě problematika mladistvých na komplexní zákon počkat.

¹³ ZEZULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 80–81.

2 Právní úprava trestní odpovědnosti mladistvých v ČR-de lege lata

2.1 Účel, důvody přijetí a vztah k jiným zákonům

Na osnově nového zákona začali pracovat odborníci, kteří byli pověřeni tímto úkolem, již v roce 1997, jež na počátku roku 2000 zhotovili první neoficiální osnovu, a poté jim bylo uloženo předložit do konce roku jeho paragrafované znění. Po velice složitém legislativním postupu byl z působnosti zákona vyňat institut ochranné rodinné výchovy a zejména věková kategorie mladých dospělých (osob ve věku 18-21 let). Tato změna zasáhla nejvíce do původní koncepce zákona, kdy u těchto osob nebyl ještě ukončen proces dospívání, a byla tedy naděje, že by mohlo být dosaženo účelu jinými opatřeními a zabránit recidivě trestné činnosti jinak než prostřednictvím klasického trestního práva dospělých. Od počátku projednávání návrhu narážel tento institut na kritiku odborné veřejnosti, a proto byl nakonec vyřazen ze zákona. Takto pozměněný vládní návrh vešel v účinnost 1. ledna 2004, kdy se značně komplikovaný proces uzavřel a nastala snad ještě důležitější část aplikace do justiční praxe.¹⁴

Předchozí úprava delikvence mladistvých se setkávala s tvrdou kritikou u odborné veřejnosti, která se shodovala na nedostatečné úpravě v dřívějším trestním zákoníku i trestním řádu, a proto se zákonodárce rozhodl, že tento důležitý fenomén oddělí a tuto problematiku zakotví do samostatné úpravy.¹⁵ Z důvodové zprávy k tomuto novému zákonu na základě jak tuzemských, tak i zahraničních výzkumů bylo zřetelné, že v této době měla kriminalita mládeže vzrůstající tendenci, a s ohledem na zastaralý a nedostatečný způsob řešení, nebyla tato úprava schopna pružně reagovat na současnou situaci ve společnosti. Dalším problémem bylo zejména nedostatečné odlišení od dospělých pachatelů osoby blízké k věku mladistvým a opatření jim uložená. Nedostatečně řešena byla i situace u osob mladších patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, dále nedostatečná specializace na trestní věci mladistvých u obecných soudů a nedostatečně zajištěná spolupráce s Probační a mediační službou, která v té době byla ve fázi zrodu. Vzhledem k tendenci, s jakou se kriminalita mládeže začala

¹⁴ VÁLKOVÁ, Helena. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. XIII-XIV.

¹⁵ JELÍNEK, Jiří. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení*. *Kriminalistika*. Praha: Ředitelství služby kriminální policie, 2003, s. 251–263.

vyvíjet a jak se začala dostávat do podvědomí široké veřejnosti, dospěl zákonodárce do stavu, kdy nebyla jiná možnost než tuto oblast zakotvit do samostatného zákona.¹⁶

Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) č. 218/2003 Sb., dále jen ZSM přesně vymezuje podmínky trestní odpovědnosti, ukládaná opatření za protiprávní činy a procesní aspekty. Upravuje rozhodování, výkon a postup příslušných orgánů trestání mládeže včetně vymezení sankcí, které je možné mládeži za protiprávní činy uložit.¹⁷ Jedná se o komplexní hmotněprávní úpravu, jež v ustanovení § 1 odst. 1 ZSM vymezuje jeho věcnou působnost takto: „ZSM upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoníku, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže“

Ve svém ustanovení § 1 dále vymezuje především princip restorativní (obnovující) justice, z něhož zákonodárce vycházel, a na němž je i ZSM vystavěn. Pojem restorativní justice (z angl. restore - obnovit, navrátit v původní stav) lze vyložit jako určitý koncept zacházení s pachateli odlišný od klasické „retributivní“ trestající justice vycházející ze skutečnosti, že současná trestní spravedlnost nevede k ochraně jednotlivce, společnosti a ani není schopna reagovat na růst kriminality ve společnosti, protože se zakládá na názoru, že tradiční trestní politika vyčerpala své možnosti¹⁸ Tímto klíčovým ustanovením v odst. 2 „se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“

Základ tohoto prvku spočívá v nápravě následků svého činu a odškodnění oběti, ovšem samo o sobě ještě nemusí vést k dostatečně účinné intervenci. Zákon o ZSM spíše posiluje další pilíř, kterým je snaha přivést pachatele k převzetí zodpovědnosti za svůj čin. Pochopení a uznání viny je pro tento princip stěžejním, protože je to spolehlivější záruka, že v budoucnu

¹⁶ POSLANECKÁ SNĚMOVNA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže* [online]. Dostupné na <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>>

¹⁷ ŽATECKÁ, Eva, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 2.

¹⁸ KARABEC, Zdeněk. Koncept restorativní justice. In KARABEC, Zdeněk (ed). *Restorativní justice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 5.

nedojde k opakování trestné činnosti.¹⁹ Zkoumá se zde především konkrétní jedinec v konkrétním případě, hledají se příčiny jeho delikventního chování (např. jeho schopnosti, předpoklady, prostředí, ve kterém žije,...) a následně se vyhodnocuje, jak pozitivně a nejlépe předejít, aby se neuchyloval k recidivě. Soud má za povinnost zkoumat nejen nejvhodnější opatření, ale i zda nepřichází v úvahu i jiný vhodný prostředek, který opatření nahradí, a to např. podmíněné upuštění od opatření (NS 8 Tdo 128/2012).

Nakonec § 1 ZSM vymezuje ve svém odstavci 3 vztah k ostatním zákonům. Jedná se zde o vztah speciality ZSM k obecným právním předpisům, tzn. ZSM se použije vždy přednostně, a pokud ZSM nestanovuje, subsidiárně se použijí obecné právní předpisy (TZ, TŘ, ZSPOD, ZOR, OSŘ).

2.2 Základní pojmy

Některé pojmy, se kterými ZSM dále pracuje, jsou uvedeny v ustanovení § 2, kde tento výčet není uzavřený, ale ty nejdůležitější jako mládež, dítě mladší 15 let, mladistvý, protiprávní čin, opatření dle tohoto zákona, orgány činné v řízení podle tohoto zákona, soud pro mládež a obecný soud, jsou zde vymezeny. Ostatní další instituty jsou poté uvedeny v dalších částech zákona.

Pojem mládež, jenž obsahuje i samotný název tohoto zákona, se dle prvního odstavce písm. a) rozumí děti a mládež. V písmeně c) je poté jasně vymezen mladistvý jako ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Zákon o ZSM neupravuje, odkdy se člověk považuje za mladistvého. Je zde proto na místě použít obecný předpis TZ, který v § 139 říká, spojuje-li zákon nějaký účinek s uplynutím doby, nezapočítává se do ní den, kdy nastala událost. Z tohoto ustanovení tedy vyplývá, že trestně odpovědnou se osoba stává den po dni, kdy dovršila 15 let. Problematičtější je pojem dítěte, který ZSM zmiňuje v odst. 1 písm. a), kdy TZ v §126 označuje za dítě osobu mladší 18 let. ZSM dále však o samostatném institutu dítěte nemluví, pouze zpřesňuje tuto formulaci v písm. b) na dítě mladší patnáct let, který je užíván i v dalších částech ZSM. Nutno podotknout, že se za dítě mladší patnáct let považuje i v den svých patnáctých narozenin, jak jsem uvedl výše.

Dále ZSM rozlišuje tři druhy protiprávních činů na provinění, trestný čin a čin jinak trestný (§2 odst. 2 písm. a) ZSM). Trestným činem se rozumí protiprávní čin, který trestní

¹⁹ ŠČERBA, Filip. Restorativní přístup při řešení trestních věcí mladistvých v České republice. In STRÉMY, Tomáš (ed.) *Restorativna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, september 2015*. 1. vydání. Praha:Leges, 2015, s. 28–40.

zákoník označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Na základě tohoto vymezení, musí být splněny kumulativně dvě podmínky, jimiž jsou protiprávnost a znaky uvedené v zákoně, resp. podle povahy věci v zákoně ZSM. Termínem zákon se zde rozumí jakýkoliv zákon, pokud by někdy v budoucnu nebyl jediný trestní kodex, ale také vedlejší trestní zákony.²⁰ Tento termín se dostal do ZSM na základě návrhu třetí kategorie tzv. mladí dospělí (18-21 let), kteří měli být odpovědni stejně jako dospělí s rozdílem v ukládání trestů v podobě alternativních trestů a trestních, ochranných či výchovných opatření. Jak jsem uvedl výše, tato kategorie však byla nakonec vypuštěna, což vyplývá i z důvodové zprávy.

Proviněním (§ 6 ZSM) se rozumí trestný čin, který spáchá mladiství, přičemž se nejedná o novou kategorii deliktů, ale jedná se pouze o terminologické odlišení. Musí zde být splněny stejné dvě podmínky, jako stanovuje TZ pro trestný čin u dospělých.²¹ O provinění se zmíním později.

Činem jinak trestným se dle zákona o ZSM rozumí čin, jenž je relativně ve smyslu trestněprávních předpisů beztrestný, i když za jiných okolností, by byl trestným činem. Jedná se o takový čin, který naplňuje znaky skutkové podstaty a který z důvodu nedostatku formálního znaku trestného činu, tj. nedostatku věku, přičetnosti nebo podmíněné přičetnosti v důsledku rozumové a mravní vyspělosti, není trestným činem.²²

Dále ZSM hovoří o opatřeních, jež se mladistvým za protiprávní činy ukládají, ale které společnost nevnímá jako trest v podobě dospělých pachatelů, nýbrž jako pozitivní působení a snahu o vytvoření podmínek pro následný rozvoj s ohledem na individuální poměry a osobnost mladistvého. Zákonodárce má za to, že je potřeba působit preventivně nikoliv represivně, přičemž tento koncept je založen na restorativní justici, tudíž by měla být vždy přijímána taková opatření, která by jednak měla mít snahu obnovit stav, který zde byl před spácháním trestného činu či zadostiučinila poškozeného, a jednak v budoucnosti měla předejít recidivě.²³

Dle § 93 ZSM se u dětí mladších patnácti let opatření nerozdělují jako u mladistvých, ale jsou v tomto ustanovení taxativně stanovena. Opatření, která lze mladistvým za jejich

²⁰ JELÍNEK, Jiří. Trestní právo hmotné. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 130.

²¹ Tamtéž s. 130–131.

²² JELÍNEK, Jiří, MELICHAROVÁ Dita. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 7.

²³ ŽATECKÁ, Eva, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 28.

protiprávní činu ukládat, jsou podle své závažnosti odstupňovány v ZSM následovně podle tří druhů na výchovná, ochranná, trestní.

Orgány činné v řízení podle ZSM jsou vymezeny v § 2 odst. 2 písm. c), jsou jimi policejní orgány, státní zástupci a soudy pro mládež. Soudy pro mládež jsou vyjmenovány v témže odstavci pod písmenem d). Jedná se o zvláštní senát či v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu. Soud pro mládež se vyznačuje svojí specializací a znalostí v této problematice, kterou si dle zákonodárce tato citlivá oblast vyžaduje. Není to tedy žádný zvláštní soud, jenž by stál mimo naši soudní soustavu. Význam tohoto ustanovení můžeme najít i v judikatuře, kdy Vrchní soud v Praze judikoval případ, v němž rozhodoval ve věci mladistvého obecný soud, ač ji měl rozhodnout soud pro mládež. V takovém případě se jedná o podstatnou vadu řízení, již nelze napravit před odvolacím soudem, tudíž rozsudek Vrchní soud zrušil a věc předal k projednání soudu pro mládež. (O 479/2005)

Posledním pojmem, který je zde v § 2 odst. 2 písm. e) ZSM uveden, je obecný soud, jímž se rozumí jiný senát nebo samosoudce téhož soudu nebo jiný soud, který neprojednává protiprávní činy mládeže.

3 Trestní odpovědnost mladistvých

3.1 Trestní odpovědnost obecně

Pojem trestní odpovědnost je základem odpovědnosti ve hmotném právu trestním, který je doplněn právním následkem trestní odpovědnosti. Tímto výlučným základem je v naší právní úpravě protiprávní čin a následkem kvalifikovaná trestněprávní reakce státu.²⁴ Institut trestní odpovědnost tedy spočívá v následné sankční či jiné kvalifikované trestněprávní reakci státní moci na spáchaný trestný čin (provinění) zaměřené na jeho pachatele, jenž má povinnost se jí podrobit i za použití státního donucení.²⁵

Státně mocenské donucení a tomu odpovídající povinnost pachatele strpět sankci se řadí mezi výlučně sankční, retrospektivní typy právní odpovědnosti, kdy se zároveň jedná o odpovědnost subjektivní, která je postavena na individuálním zavinění.²⁶ Vždy je tedy třeba prokázat úmyslné zavinění, pokud trestní zákoník výslovně u základní skutkové podstaty trestného činu nestanoví, že postačuje zavinění z nedbalosti (§ 13 odst. 2 TZ). Průlom do této koncepce přineslo přijetí zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, jenž zavedl vedle výše zmíněné individuální (subjektivní) odpovědnosti i odpovědnost v podobě kolektivní trestní odpovědnosti právnických osob.²⁷

Na základě věku pachatele, který se dopustil trestného činu, rozlišujeme v českém trestním právu tři kategorie trestní odpovědnosti, jimiž jsou absolutní trestní neodpovědnost dětí mladších patnácti let, podmíněná (relativní) trestní odpovědnost mladistvých a plná trestní odpovědnost dospělých.

Absolutní trestní neodpovědnost dětí mladších 15 let je stanovena v ustanovení § 89 ZSM. Dítě mladší patnácti let je tedy považováno za trestně neodpovědné. Zákonodárce tu vychází z nevyvratitelné domněnky, že osoby, které nedosáhly určitého věku, nemají plnou schopnost rozpoznávací nebo určovací. Vývoj takovýchto osob ještě není ukončen, takže by tu trest byl nepřiměřený a je zde šance na úspěch pozitivního usměrnění dalšího vývoje.²⁸

Podmíněná (relativní) trestní odpovědnost mladistvých je založena na rozumové a mravní vyspělosti, která v době spáchání činu nedosáhla takové úrovně, aby mladistvý mohl

²⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. Cesty individualizace trestní odpovědnosti, či konstatování trestní neodpovědnosti: hmotně právní nebo procesně právní problém? *Právní obzor*, 2005, roč. 88, č. 1, s. 18.

²⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 140.

²⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, s. 162.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ SOLNAŘ, Vladimír, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Jaroslav FENYK. *Základy trestní odpovědnosti*. Vyd. 1., (jako Základy trestní odpovědnosti vydání 2.). Praha: Orac, 2003, s. 251–252.

rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládnout své jednání, pak není za tento čin trestně odpovědný (§ 5 odst. 1 ZSM).

Plná trestní odpovědnost dospělých pachatelů je spojena s dosažením osmnáctého roku věku. Vzhledem k počítání času dle § 139 TZ se považuje za první den plné trestní odpovědnosti den následující po dni dosažení pachatelových osmnáctých narozenin. Trestní právo tedy považuje za trestně odpovědnou osobou, která svým protiprávním jednáním naplnila všechny znaky některého trestného činu a splnila i podmínku dosažení věku a přičetnosti. Podmínka přičetnosti v sobě zahrnuje dvě složky, a to složku rozpoznávací a složku určovací. V případě, že by jedna nebo obě složky přičetnosti chyběly v důsledku duševní poruchy v době spáchání činu, hledělo by se na takového pachatele jako na trestně neodpovědného z důvodu nepřičetnosti na základě § 26 TZ.

Trestní odpovědnost nastává i v případě, že se pachatel dopustí trestného činu pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky. Výčet návykových látek je uveden v § 130 TZ, kdy se jimi rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobílé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka a působit na ovládací a rozpoznávací schopnosti i sociální chování. Nejproblematictější se tak posuzují případy, kdy se přičetný pachatel uvede do stavu nepřičetnosti užitím návykové látky a v něm spáchá trestný čin. Rozlišujeme tu tři případy. V prvním případě se pachatel úmyslně uvede do stavu nepřičetnosti, aby v něm spáchal trestný čin. Odpovědnost se tu bere dle doby, kdy byl pachatel ještě přičetný a uváděl se úmyslně do stavu nepřičetnosti (*actio libera in causa dolosa*-opil se na kuráž). Pachatel tak bude plně odpovědný za úmyslný trestný čin. Druhým případem pachatel spáchá trestný čin z nedbalosti a tato nedbalost spočívá ve spáchání trestného činu jednáním, jímž se uvedl do stavu nepřičetnosti. Například řidič motorového vozidla se opije a způsobí neopatrnou jízdou smrtelný úraz. Dopustil se jednání, kvůli kterému způsobil z nedbalosti usmrcení, a proto bude plně odpovědný za trestný čin spáchaný z nedbalosti (*actio libera in causa culposa*). Třetí případ se posuzuje jako samostatná skutková podstata, kdy se pachatel dopustí jednání spáchaného v zaviněné nepřičetnosti. TZ uvádí tento trestný čin opilství v ustanovení § 360, kdy se pachatel požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti a v něm se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu. Zavinění tohoto pachatele se vztahuje jen na uvedení se do stavu nepřičetnosti, ovšem už nikoli na jednání v tomto stavu uskutečněné.²⁹

²⁹ JELÍNEK, Jiří. Trestní právo hmotné. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 211–213.

Na základě výše uvedených poznatků je trestní odpovědnost mladistvých v současné naší úpravě postavena na relativní (podmíněné) trestní odpovědnosti. Za trestně odpovědného mladistvého pachatele se tedy považuje pouze osoba, která dovršila patnáctý rok věku a současně nepřekročila osmnáctý rok, v době spáchání provinění je příčetná a dosáhla určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti, jež ji umožňuje ovládnout své jednání a rozpoznat protiprávnost svého činu.

Základy trestní odpovědnosti v trestním právu jsou tedy v podstatě obecné znaky trestného činu (provinění), proto se musíme zabývat vymezením pojmu trestného činu včetně jeho podstaty, třídění trestných činů a vztahu trestných činů k jiným protispolečenským činům.³⁰ Obecné znaky provinění musí být splněny kumulativně, pokud jakýkoliv chybí, nelze hovořit o trestní odpovědnosti. Mezi obecné znaky trestní odpovědnosti patří věk a příčetnost, přičemž trestní odpovědnost mladistvých odlišuje a rozšiřuje požadavek rozumové a mravní vyspělosti.

3.2 Provinění

Jediným a výlučným základem trestní odpovědnosti (viny) je podle českého práva čin soudně trestný ve smyslu celého právního řádu. Čin soudně trestný je nadřazený pojem pojmu trestný čin, který v sobě zahrnuje kategorie zločin, přečin (§ 14 TZ).³¹ Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění, který byl do našeho trestního práva zaveden § 6 odst. 1 ZSM. Na provinění se nevztahuje kategorizace deliktů, jedná se pouze o odlišné označení.

Definici provinění v zákoně o ZSM nenajdeme, ale z uvedeného ustanovení vyplývá, že subsidiárně pro posouzení využijeme TZ, jež v § 13 odst. 1 obsahuje definici trestného činu, jíž využijeme na definování provinění. Proviněním se tedy rozumí protiprávní čin spáchaný mladistvým, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Dále bych zmínil i § 111 TZ, jež doplňuje tuto definici provinění, neboť ji rozšiřuje o přípravu provinění, pokus provinění a dále organizátorství, návod a pomoc. Z uvedeného tedy vyplývá, že pojmovými znaky provinění jsou protiprávnost, typové znaky (skutková podstata charakterizující objekt, objektivní stránku, subjekt, subjektivní stránku) a obecné znaky uvedené v zákoně, jimiž se rozumí věk, příčetnost a rozumová a mravní vyspělost.

³⁰ SOLNAŘ, Vladimír, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Jaroslav FENYK. *Základy trestní odpovědnosti*. Vyd. 1., (jako Základy trestní odpovědnosti vydání 2.). Praha: Orac, 2003, s. 28.

³¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 217.

Prvním ze znaků, jež musejí být kumulativně splněny, je protiprávnost. Protiprávností se rozumí rozpor s právní normou v rámci právního řádu. Pojem protiprávnost znamená rozpor s protiprávním řádem jako celkem (formální) a zároveň musí být jednání být pro společnost škodlivé natolik, aby na něj reagovala prostředky trestního práva (materiální), přičemž materiální protiprávnost je vlastně důvodem formální protiprávnosti.³²

Formální protiprávnost se opírá o některá ustanovení ležící mimo trestní zákon, zejména se jedná o předpisy správního práva, např. předpisy upravující silniční bezpečnost, předpisy o nakládání s výbušninami, jedy, omamnými látkami apod. V TZ tak najdeme řadu ustanovení odkazujících na mimotrestní normy, čímž podmiňuje trestní odpovědnost porušením právě této normy. Vychází se zde z předpokladu, že právo jako celek je jednotný bezrozporný systém.³³

Současně s protiprávností musí být splněn druhý obligatorní znak, jímž jsou formální znaky trestného činu uvedené v zákoně. V současné právní úpravě hovoříme o formálním pojetí trestného činu (provinění) doplněným o hmotněprávní korektiv (zásada subsidiarity trestní represe) a procesněprávní korektiv (zásada oportunity), které nahradilo předchozí materiální pojetí, resp. formálně-materiální nebo materiálně-formální.³⁴

Termín trestný čin byl definován v § 3 TZ z roku 1961 jako čin, který je pro společnost nebezpečný a jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně (formální stránka). V odst. 2 potom specifikoval nebezpečnost pro společnost, kdy čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když vykazuje znaky trestného činu (materiální stránka). V případě provinění mladistvých musel být stupeň společenské nebezpečnosti vyšší než malý. V praxi se nejprve zkoumala formální stránka a teprve poté se zkoumal znak materiální, přičemž obě podmínky musely být splněny, jinak se o trestný čin nejednalo. Hlavními nevýhodami tohoto pojetí byla možnost orgánů činných v trestním řízení jít nad rámec vymezený zákonodárcem, který jako jediný subjekt je oprávněn určit, co je a co není trestným činem. O rozhodnutí, zda v konkrétním případě jde o trestný čin, nerozhodovaly pouze soudy, ale i státní zástupci a policejní orgány. Dále vedlo opuštění dřívějšího pojetí k přesnějšímu vymezení jednotlivých skutkových podstat a k důslednému naplnění požadavku *nullum crimen sine lege*.³⁵

³² JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 131.

³³ Tamtéž, s. 131–132.

³⁴ Tamtéž, s. 139.

³⁵ JELÍNEK, Jiří. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, Jiří (ed). *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009, s. 22–24.

I když bylo od materiálního znaku upuštěno, doplňuje a omezuje legální definici trestného činu v současném pojetí hmotněprávní a procesněprávní korektiv. Procesně právní korektiv se chápe jako určitá pojistka proti nepřiměřenému dosahu formálního pojetí trestného činu (provinění). Je jím zásada oportunity promítnutá např. v § 172 odst. 2 písm. c) TŘ a § 159a odst. 4 TŘ. Podle těchto ustanovení lze již v přípravném řízení věc odložit nebo trestní stíhání zastavit, jestliže vzhledem k významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného dotčeného zájmu a vzhledem k chování mladistvého po spáchání činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo.³⁶ Zásada oportunity je výjimkou ze zásady legality, kdy státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví (§ 2 odst. 3 TŘ).

Hmotněprávní korektiv, který představuje zásada subsidiarity trestní represe vyjádřená v § 12 odst. 2 TZ, říká: „*Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.*“ Tato zásada je jednou ze základních zásad trestního práva hmotného, jejíž podstatu lze nalézt v myšlence vyhrazení trestní odpovědnosti jen pro ty nejzávažnější společensky škodlivé činy, přičemž jiné společenské a právní nástroje mají přednost.³⁷ Tímto korektivem měl zákonodárce v úmyslu reagovat na protiprávní činy především prostředky jiného právního odvětví a teprve v případě, kdy prostředky daného odvětví nebudou postačovat, využít jako prostředek ultima ratio trestněprávní normy.

Institut společenské škodlivosti ohledně provinění mladistvého, zda je či není v konkrétním případě, se musí uplatňovat v souvislosti a v rámci jednotlivých znaků skutkových podstat. Dále zde již TZ nestanovuje odlišení mladistvých a dospělých, co se týče požadovaného stupně společenské škodlivosti. O naplnění tohoto požadavku se musí tedy rozhodovat v konkrétních případech s ohledem na osobu pachatele (tzn. věku, rozumové a mravní vyspělosti), povahu a závažnost, případně míru zavinění a pohnutku či záměr a cíl mladistvého. Právě tato kritéria především s ohledem na dosud nedokončený rozumový, mravní a sociální vývoj mohou vést ke snížení společenské škodlivosti jejich jednání až k hranici beztrestnosti.³⁸

Provinění tedy není žádná nová kategorie trestného činu, je to pouze odlišné terminologické označení, které označuje trestný čin spáchaný mladistvým pachatelem. Název je vzhledem k nedospělému pachateli zvolen záměrně, neboť použití termínu trestný čin nevystihuje přesně podstatu jednání mladistvého. Jak uvádí důvodová zpráva k ZSM,

³⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, s. 494.

³⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 133.

³⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, s. 493–494.

společnost je přinejmenším spoluodpovědná, protože nebyla schopná vytvořit vhodné výchovné prostředí či chyběly vhodné a včasné výchovné zásahy do narušeného rodinného prostředí, v němž jedinec vyrůstal. Zákonodárce zde dále uvádí, že tento termín neobsahuje tak výrazné společenské odsouzení a s tím spojené stigmatizující prvky jako je tomu u trestných činů. Na druhou stranu tento termín z jazykového hlediska odsouvá do pozadí povahu a závažnost spáchaného protiprávního činu mladistvého. Nicméně z tohoto termínu je ihned patrné, že se v tomto případě musí postupovat odlišně vzhledem k nízkému věku a nedokončenému sociálnímu, rozumovému či mravnímu vývoji.

3.3 Subjekt provinění a jeho znaky

Subjektem provinění jako pachatelem, spolupachatelem a účastníkem může být pouze fyzická trestně odpovědná osoba, která svým jednáním naplnila všechny znaky provinění uvedené v TZ. Stejnou definici použijeme i na pachatele přípravy provinění a pokusu provinění. Obecnými formálními obligatorními znaky charakterizujícími mladistvého pachatele jsou věk, přičetnost a rozumová a mravní vyspělost.³⁹

3.3.1 Věk

Prvním znakem subjektu provinění je věk, jenž stanovuje hranice trestní odpovědnosti. Jak jsem uvedl výše, počátkem trestní odpovědnosti v naší současné právní úpravě je dosažení patnáctého roku věku dítěte, resp. den po dovršení patnácti let. Tato hranice prošla nejen na našem území dlouhým vývojem od prvního rozlišování na dospělé a nedospělé až po současné stanovení v ZSM na patnáct let, přičemž některé jiné státy mají tuto hranici stanovenou ať už nižší anebo dokonce i vyšší.

Uvedená věková hranice trestní odpovědnosti je zde z hlediska teorie trestního práva hmotného chápána jako tzv. matriková, počítaná od data narození uvedeného v matrice. Od tohoto věku můžeme odlišit věk tzv. rozumový (mentální), jenž vyjadřuje celkovou vyspělost pachatele, úroveň dospělosti, ale ne jeho duševní stav. Tato vyspělost je charakterizována psychologickou, biologickou, sociální a mravní úrovní, které podmiňují pachatelovy rozpoznávací a určovací schopnosti. Zde se vychází z předpokladu, že matrikový věk je obrazem pravidelné rozumové a mravní vyspělosti pachatele, a proto je v TZ ustanoven jako znak charakterizující subjekt pachatele věk matrikový, jenž je pravidelným indikátorem věku mentálního.⁴⁰ Jinými slovy k tomu, aby mohl být delikvent trestně odpovědný, musí dosáhnout nejen věku stanoveného v zákoně, ale musí dosáhnout takové úrovně vyspělosti,

³⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, s. 495.

⁴⁰ Tamtéž, s. 221–222.

aby byl schopen rozpoznat a ovládnout své protiprávní jednání. Tím vlastně zákon zohledňuje nejen věk matrikový, ale i mentální, jenž ve svém důsledku a zjištěném nesouladu může vést až k trestní neodpovědnosti. Naproti tomuto konceptu stojí absolutní trestní odpovědnost dospělých, kde se hledí pouze na věk matrikový a případnou nepříčetnost, přičemž nesoulad mezi matrikovým a mentálním věkem nemá původ v duševní poruše, lze zohlednit pouze při úvaze o trestu, a nikoliv z hlediska viny jako je tomu u mladistvých delikventů.

Posuzování pachatele jako mladistvého není závislé na jeho nezletilosti z hlediska občanského práva, zejména dřívější nabytí plné svéprávnosti před nabytím zletilosti dovršením osmnácti roků je z hlediska trestního práva hmotného irelevantní.⁴¹

Dovrší-li mladistvý osmnáctý rok věku, stává se plně trestnou osobou. I přesto lze v některých směrech posuzovat osoby jako mladistvé, neboť jejich vývoj nemusí být plně dokončen. V tomto případě se dle § 41 písm. f) TZ jedná o polehčující okolnost, dopustil-li se pachatel trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých. Další důsledky spáchané takovým pachatelem vyplývají z § 48 odst. 5 TZ, kdy je možné při podmíněném upuštění od potrestání s dohledem uložit také některé z výchovných opatření v souladu se ZSM.⁴² Tento zákon dále zmiňuje možnost soudu pro mládež prodloužit uloženou ochranou výchovu ve zcela výjimečných případech do dovršení devatenáctého roku, pokud je to v zájmu mladistvého, aby se dosáhlo účelu trestu v podobě dokončení pozitivního výchovného působení a jeho začlenění do společnosti, např. dokončení odborné výuky nebo jiného vzdělání.

Hranice současné trestní odpovědnosti stanovená v ZSM je neustále diskutované téma. Návrhy na snížení věkové hranice trestní odpovědnosti se u nás začaly objevovat už před samotným začátkem zahájení práce na rekodifikaci trestní práva hmotného. Zásadní změnu mělo přinést přijetí nového trestního zákoníku č. 40/2009, ve kterém bylo stanovené snížení věkové hranice rozhodné pro počátek trestní odpovědnosti z původních patnácti let na čtrnáct let. Dále rozšiřoval škálu opatření, jež lze uložit dětem mladším čtrnácti let, pokud se dopustily činů jinak trestných. Snížení věkové hranice však bylo ještě před nabytím účinnosti tohoto zákona jeho první novelou změněno a vráceno na počátek trestní odpovědnosti na původních patnáct let.

V důvodové zprávě této novely se říká, že by šlo o nesystémové opatření, které neřeší žádný existující problém, nebere v úvahu výsledek celá léta trvající odborné diskuze a jde

⁴¹ JELÍNEK, Jiří. Trestní právo hmotné. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 216.

⁴² Tamtéž.

právě opačným směrem než současný světový trend. To, že takové opatření požaduje část veřejnosti, svědčí o malé informovanosti, protože problém závažné trestné činnosti dětí legislativně vyřešil právě ZSM, jenž umožňuje postavit takového pachatele před soud bez ohledu na jeho věk.⁴³ Proto v souladu s účelem tohoto zákona, kdy na každé protiprávní jednání má být adekvátně reagováno, může soud pro mládež učinit opatření potřebná k jeho nápravě, jež jsou uvedena v § 93 odst. 1 ZSM. Těmito prostředky má být zajištěna odpovídající reakce společnosti na spáchaný trestný čin, tzn. čin jinak trestný.

Spáchala-li osoba, která dovršila dvanáct let a je mladší než patnáct let, některý čin, za nějž TZ ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, uloží soud v občanskoprávním řízení ochrannou výchovu, jíž se dítě musí povinně podrobit. Ochranná výchova může být soudem také uložena dítěti mladšímu patnáct let za čin, jenž by jinak byl jakýmkoliv trestným činem. V takovém případě osobě mladší patnácti let uloží ochrannou výchovu, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu a je-li to nezbytné k zajištění jeho řádné výchovy.⁴⁴

3.3.2 Příčetnost

Příčetností rozumíme způsobilost být pachatelem (subjektem) trestného činu (provinění), pokud závisí na duševních schopnostech pachatele. Je podmíněna schopností pachatele chápat význam spáchaného činu pro společnost a ovládnout své jednání.⁴⁵ Příčetnost předpokládá u fyzické osoby jednak schopnost rozumovou, která spočívá v rozpoznání svého protiprávního jednání, jednak schopnost určovací, jíž se rozumí schopnost určit volní zaměření svého jednání a klást odpor těm pohnutkám vedoucím ho k protiprávním činům, jež jsou společensky škodlivé.⁴⁶ Příčetnou se tedy chápe fyzická osoba, u níž jsou dány kumulativně obě tyto složky, složka rozpoznávací a složka určovací.

V případě, že jedna z nich chybí, by bylo nespravedlivé, ale i trestně neúčelné klást na fyzickou osobu důsledky trestní odpovědnosti, pokud by je vzhledem ke svým psychickým schopnostem nebyl schopen rozpoznat a ovládnout své jednání. Pojem příčetnost není v trestních zákonech pozitivně vymezen. Vychází se zde z předpokladu, že jako pravidelný stav se bere duševní schopnost ve smyslu příčetnosti pachatele. Pro zákonodárce tedy bylo

⁴³ POSLANECKÁ SNĚMOVNA ČR. *Důvodová zpráva k zákonu, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, a některé další zákony.* [online]. Dostupné na <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=748&CT1=0>>

⁴⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 217.

⁴⁵ Tamtéž, s. 206.

⁴⁶ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRÍVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 160–161.

výhodnější i snazší přesně formulovat pouze výjimky z pravidelného stavu přičetnosti, tedy kritéria nepřičetnosti.⁴⁷ Pro posouzení nepřičetnosti mladistvého platí stejná obecná ustanovení jako pro posouzení nepřičetnosti dospělých pachatelů (§109 TZ).

Samotný institut nepřičetnosti je vymezen v § 26 TZ: „*Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.*“

Z výše uvedeného ustanovení vyplývají dvě kritéria vylučující přičetnost, jimiž jsou kritérium biologické a kritérium psychologické.⁴⁸

Kritérium biologické spočívá v duševní poruše pachatele. Duševní porucha je vymezena v § 26 TZ a rozumí se jí „*mimo duševní poruchu vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká sociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.*“

Duševní porucha může mít různou podobu. Rozdělit můžeme duševní poruchy na vrozené (mentální retardace) nebo získané (syndrom patologického hráčství), dále může být trvalá, dlouhotrvající nebo přechodná. Těmito poruchami se zabývá soudní psychiatrie. Výčet vyjmenovaných duševních poruch v § 123 TZ je demonstrativní, protože v souladu s nejnovějšími poznatky a vývojem psychiatrie by nebylo možné vymezit tyto poruchy taxativně. Trestní právo nezkoumá duševní poruchu jako takovou, ale zajímá se o její vliv na spáchání trestného činu. Musí být příčinou neschopnosti pachatele rozpoznat protiprávnost činu a neschopnosti ovládnout své jednání vlastní vůlí.⁴⁹

Psychologické kritérium spočívá právě ve výše zmíněném nedostatku schopnosti rozumové (rozpoznávací) anebo v nedostatku schopnosti ovládací (určovací). K naplnění pojmu nepřičetnosti postačuje, aby u delikventa nebyla dána alespoň jedna z těchto dvou složek. Ztráta rozpoznávací nebo ovládací schopnosti musí být důsledkem duševní poruchy, která je v příčinné souvislosti s alespoň jednou z nich. Samotná existence duševní poruchy nezbavuje trestní odpovědnosti, přičemž právně významné je, zda byl nedostatek jedné z těchto schopností u postižené osoby v době spáchání činu. V případě, že duševní porucha vyvolala ztrátu alespoň jedné z těchto schopností před spácháním činu, je nerozhodná.⁵⁰

Modifikace nepřičetnosti je zakotvena v ustanovení § 25 odst. 2 ZSM, kde se mluví o tzv. zmenšené přičetnosti mladistvého, jenž měl podstatně sníženou schopnost rozpoznávací

⁴⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012, s. 225.

⁴⁸ SOLNAŘ, Vladimír, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Jaroslav FENYK. *Základy trestní odpovědnosti*. Vyd. 1., (jako Základy trestní odpovědnosti vydání 2.). Praha: Orac, 2003, s. 231–232.

⁴⁹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 207–208.

⁵⁰ Tamtéž, s. 208–209.

nebo ovládací. Na rozdíl od nepřičetnosti obě dvě schopnosti jsou zde přítomny, pouze je jedna z nich nebo dokonce obě dvě podstatně sníženy či oslabeny. Podstatně znamená, že jedna složka nebo obě dvě jsou sníženy pod padesát procent. Zmenšená přičetnost nevylučuje trestní odpovědnost, nýbrž odůvodňuje zvláštní postup vůči pachateli. V případě, kdy se mladistvý dopustí činu ve zmenšené přičetnosti, považuje se tato okolnost jako polehčující či přitěžující, neboť tento stav obecně snižuje míru zavinění mladistvého, ale zároveň zpravidla zvyšuje nebezpečnost osoby mladistvého vůči společnosti. Toto ustanovení zamýšlí ovlivnit soudy pro mládež tak, aby v souladu se zásadou individualizace při stanovení druhu trestního opatření i jeho výměry přihlíželi k okolnostem konkrétního případu a konkrétní osoby. Rozdílem oproti zmenšené přičetnosti dospělých pachatelů stanovené v § 27 TZ je případ, kdy se u mladistvého nepřihlíží k tomu, zda si stav zmenšené přičetnosti přivodil, byť i z nedbalosti.⁵¹

U mladistvých je tedy nerozhodné, zda spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti úmyslně nebo z nedbalosti. Tento postup je odůvodněn především tím, že rozumové a ovládací schopnosti mladistvých jsou přiměřené jejich věku, stále se vyvíjí a účelem by mělo být především předejít opakovanému užívání návykové látky i páchání trestné činnosti.

3.3.3 Rozumová a mravní vyspělost

S účinností zákona o soudnictví ve věcech mládeže byla ustanovením § 5 odst. 1 ZSM zavedena do našeho právního řádu tzv. relativní (podmíněná) trestní odpovědnost mladistvých. Toto pojetí spočívá v tom, že mladistvý, který v době spáchání nedosáhl takového stupně rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost či ovládnout své jednání, není za tento trestný čin odpovědný. Tato modifikace se vyznačuje především tím, že mladistvý, jehož čin naplňuje znaky uvedené v trestním zákoníku, je odpovědný za provinění, pokud byl v době spáchání přičetný v souvislosti § 26 TZ. Zároveň ale dosáhl takového stupně rozumové a mravní vyspělosti, jež mu umožňuje rozpoznat protiprávnost činu pro společnost nebo ovládnout své jednání.

Tato koncepce trestní odpovědnosti je závislá na v době činu dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého. Jedná se o průlom do tzv. absolutní trestní odpovědnosti, která je charakterizována pevnou dolní věkovou hranicí určující její počátek.

⁵¹ SOTOLÁŘ Alexander. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 265–266.

Koncepce relativní (podmíněné) trestní odpovědnosti je charakterizována jako schopnost mladistvého mentálně a psychicky chápat smysl a význam svého počínání.⁵²

Stejně hodnotí tuto koncepci i důvodová zpráva k ZSM, která uvádí, že mladistvý je zásadně trestně odpovědný. Zákon však bere v potaz i tu možnost, že stupně rozumové a mravní vyspělosti zejména okolo věku 15 let jsou u jednotlivců velmi rozdílné. Proto může nastat situace, kdy trestní odpovědnost mladistvého bude v konkrétním případě vyloučena z důvodu zjevné a značné nezralosti (zaostalosti) v porovnání se svými vrstevníky, neboť delikvent nemohl v době rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládnout toto své jednání.⁵³

Mladistvý delikvent si musí uvědomovat, že „dělá něco špatně“, co hrubě odporuje normám dané společnosti, jíž je součástí, případně své chování odpovídajícím způsobem usměrnit. Proto nebude zpravidla obtížné posuzovat kauzy, kdy mladistvý delikvent spáchá závažný kriminální delikt (např. vražda, loupež) nebo tradičních trestných jednání (např. krádeže, vydírání), přičemž si zpravidla musí být vědom toho, že jedná v rozporu se zákonem. Složitější posouzení může nastat v případech, v nichž sice již došlo k překročení meze stanovené trestním zákoníkem, avšak ne vždy musí být mladistvému vzhledem ke stupni jeho duševní zralosti jasné, že tyto hranice svým jednáním již překročil.⁵⁴ Tato nezralost musí být přitom podstatná a musí být jasné, že v době činu nedosáhla dostatečného intelektuálního ani mravního stupně jaký dosahují jeho vrstevníci.

Rozumová a mravní vyspělost má dvě složky, jež se vzájemně ovlivňují a tvoří z hlediska vývoje mladistvého ucelený celek. Složka rozumového vývoje je charakterizována tak, že zahrnuje postupné individuální nabývání schopnosti myšlení, přičemž stupeň takového vývoje je určován dosaženou úrovní takového myšlení. Za mravní vývoj osobnosti se považuje proces, v němž si mladistvý v průběhu svého individuálního rozvoje osvojuje normy chování dané společnosti. Tyto normy přeměňuje na osobní a morální kvality, čímž si vytváří vlastní hodnotový systém, který je v určitém vztahu k hodnotám společnosti, v níž žije.⁵⁵ Jedná se tedy o celek, jenž je závislý na schopnosti určitého stupně myšlení a osvojování pojmů daného jedince a na hodnotách každé jednotlivé společnosti, v níž daný

⁵² JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých. *Kriminalistika*. Praha: Ředitelství služby kriminální policie, 2005, 125–132.

⁵³ POSLANECKÁ SNĚMOVNA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže* [online]. Dostupné na <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>>

⁵⁴ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 442.

⁵⁵ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 42.

jedinec žije, rozvíjí své individuální schopnosti a je v ní vychováván tak, aby tyto osobní a morální hodnoty pojal za vlastní.

Stupně rozumového a mravního vývoje každého jedince jsou ovlivněny celou řadou faktorů, zejména genetickými dispozicemi každého mladistvého (např. mentální predispozice), prostředím, v němž mladistvý vyrůstá, vzory a autoritami v jeho rodině, především vlivem rodiny a kvalitou věnované péče (např. rodiče zloději vedou svého potomka k páchání trestné činnosti jako k normálnímu chování společnosti či zanedbávání nezájem).⁵⁶

Praxe řešila pojem rozumové a mravní vyspělosti v rozhodnutí publikovaném pod č. 19/2007 Sb. trestních rozhodnutí, kdy je na místě v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními ustanovení znalců, aby tato otázka byla řešena na podkladě posudku znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, případně psychologie. Na základě § 58 odst. 1 ZSM se k vyšetření duševního stavu mladistvého přibere znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Stále se však jedná o otázku právní, a proto o trestní odpovědnosti mladistvého budou i nadále rozhodovat orgány činné v trestním řízení dle ZSM. Znalecké posudky soud hodnotí volně ve vzájemné souvislosti i samostatně, přičemž soud trestní odpovědnost nezjišťuje jako takovou, ale pouze v souvislosti ke konkrétnímu provinění.⁵⁷ (R 17/1979)

Zavedením nové koncepce trestněprávní odpovědnosti mladistvých vyvstala v odborných kruzích debata, zda zákonodárce zavedl § 5 odst. 1 ZSM zvláštní druh přičetnosti nebo zda se dá považovat tento institut za samostatný obligatorní znak trestní odpovědnosti mladistvých spolu s věkem a přičetností.

Jelínek považuje rozumovou a mravní vyspělost za samostatný znak trestného činu, jenž stojí vedle přičetnosti a věku jako jeho další obligatorní podmínka trestní odpovědnosti. Svůj závěr opírá především o vztah speciality ZSM k TZ. Jedná se zde o to, že nestanoví-li ZSM jinak, použije se obecných předpisů na toho, kdo se deliktu dopustil a nepřekročil osmnáct let. Jakmile ZSM stanoví jako zvláštní podmínku trestní odpovědnosti rozumovou a mravní vyspělost mladistvého (§ 5 odst. 1), nelze potom vztah speciality chápat jinak, než že se tato podmínka uplatní jako další zvláštní podmínka vedle obecných znaků věku a přičetnosti platných pro dospělé pachatele. Dalším argumentem pro tento názor je § 12 TZ, jenž uvádí nepřičetnost jako důvod trestní neodpovědnosti. Tato nepřičetnost je ovšem

⁵⁶ JELÍNEK, Jiří. Trestní právo hmotné. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 219.

⁵⁷ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 42–43.

způsobena duševní poruchou, v důsledku které není pachatel schopen rozpoznat ani ovládnout své jednání v době svého činu. Obligatorní podmínkou nepřičetnosti je tedy duševní porucha, bez níž nemůžeme u postižené osoby hovořit o nepřičetnosti. Nelze tedy zaměňovat duševní poruchu s pojmem rozumové a mravní vyspělosti, neboť ta nemůže nastat nenadále, ale jde o výsledek postupného vývoje a socializace jedince.⁵⁸ V takovémto případě by se jednalo o jeden z důvodů pro zastavení trestního stíhání dle ustanovení § 172 odst. 1 písm. b) TŘ.

Na druhé straně Šámal považuje rozumovou a mravní vyspělost za speciální důvod nepřičetnosti. Tento svůj názor opírá o formulaci § 5 odst. 1 ZSM, který je dle něj obdobou ustanovení § 26 TZ, jenž vymezuje nepřičetnost jako takovou. Další argument vychází z důvodové zprávy k tomuto zákonu, která hovoří o podmíněné přičetnosti s odkazem na prvorepublikovou právní úpravu, a dále i o názory obsažené v nauce trestního práva, jež vždy tento případ považovala za zvláštní druh nepřičetnosti nebo zvláštní druh přičetnosti související i s věkem. V souladu s takovým pojetím ZSM neupravuje zvláštní důvod zastavení trestního stíhání nebo zprošťujícího rozsudku a použije se zde proto obecných ustanovení vztahujících se k přičetnosti. Pokud tedy není pachatel trestně odpovědný z důvodu uvedených v § 5 odst. 1 o zvláštním důvodu nepřičetnosti, v přípravném řízení a při předběžném projednání obžaloby důvodem pro zastavení trestního stíhání dle § 172 odst. 1 písm. e) TŘ a v hlavním líčení důvodem zprošťujícího rozsudku.⁵⁹

Dle mého soudu se tento institut rozumové a mravní vyspělosti vyjádřený v § 5 odst. 1 ZSM dá považovat za samostatný obligatorní znak trestní odpovědnosti mladistvých, neboť nedostatečný stupeň (nezralost) je výsledkem postupného fyzického i psychického dospívání, a nikoliv důsledek duševní poruchy, tak jak předpokládá § 26 TZ. Myslím si, že názor, který považuje rozumovou a mravní vyspělost za speciální druh nepřičetnosti, přesně nevyjadřuje podstatu uvedeného ustanovení, protože mladistvý nebude v tomto případě trestně odpovědný z důvodu své duševní nezralosti, jež není patologického rázu. Proto se domnívám, že není správné postavit mladistvého, který nedosáhl takového stupně rozumové a mravní vyspělosti jako jeho vrstevníci a nebyl tak schopen rozpoznat protiprávnost nebo ovládnout své jednání, na roveň osoby, jež je nepřičetná v důsledku duševní choroby.

⁵⁸ JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých. *Kriminalistika*. Praha: Ředitelství služby kriminální policie, 2005, 125–132.

⁵⁹ ŠÁMAL, Pavel. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2004, 47–52.

4 Zánik trestní odpovědnosti u mladistvých pachatelů

Spácháním provinění vzniká trestněprávní vztah mezi mladistvým pachatelem a státem, který má za úkol odpovídajícím způsobem potrestat delikventa, a ten má povinnost odpovídajícímu trestu se podrobit. Přesto po spáchání protiprávního činu mohou nastat okolnosti, za nichž právo státu na potrestání jednou provždy zaniká. Zánik trestní odpovědnosti může z časového hlediska nastat až po spáchání provinění do doby, než je o něm pravomocně rozhodnuto příslušným orgánem. Důvody zániku trestnosti se označují jako tzv. negativní podmínky trestní odpovědnosti.⁶⁰ Trestnost tedy závisí na tom, zda tyto důvody nenastaly. K těmto důvodům přihlíží orgány činné v řízení dle ZSM z úřední povinnosti, tudíž je mladistvý nemusí navrhopvat.

Dále musíme důvody zániku trestní odpovědnosti mladistvých odlišit od okolností vylučujících protiprávnost. U těchto okolností se totiž o provinění nejedná od začátku. Rozdíl je tedy v tom, že vzhledem k časové ose se u okolností vylučujících protiprávnost se nejedná o provinění, protože zde nejsou naplněny všechny znaky trestného činu (provinění). Konkrétně chybí znak protiprávnosti, kdežto u zániku trestnosti jsou dány okolnosti, které nastaly po spáchání provinění, a dříve než se o něm pravomocně rozhodne, způsobí jednou pro vždy zánik práva státu na potrestání pachatele.⁶¹

Zánik trestní odpovědnosti musíme také odlišovat od upuštění od uložení trestního opatření dle § 11 ZSM. V tomto případě při naplnění podmínek uvedeného ustanovení rovněž nezaniká trestní odpovědnost, vztah mezi státem a mladistvým pachatelem trvá i nadále. Mladistvému delikventovi tak nebude za provinění, jehož se dopustil uloženo trestní opatření. Zákon zde vychází z naplnění zásady pomocné úlohy trestní represe, neboť význam tohoto ustanovení lze spatřovat především v tom, že společně s dalšími formami trestněprávní reakce umožňuje rozdílné přístupy k řešení jednotlivých případů. Tam kde je to třeba, vytváří podmínky pro pozitivní ovlivnění chování mladistvého v jeho přirozeném sociálním prostředí kombinací výchovných a ochranných opatření, které mají ve výsledku lepší výchovný efekt než trestní opatření.⁶² Ustanovení § 11 odst. 1 písm. b) reaguje na omluvitelnou neznalost právních předpisů vzhledem k jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti a prostředí, v němž mladistvý delikvent žil, a nebylo by žádoucí a spravedlivé ho za takové provinění trestat. Dále

⁶⁰ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 285.

⁶¹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 352.

⁶² SOTOLÁŘ Alexander. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, ZSM, s. 92–93.

bych ještě rád zmínil podobné situace, kdy soud pro mládež může upustit od trestního opatření v ustanoveních § 12 a 14 ZSM. V § 14 ZSM se jedná o podmíněné upuštění od uložení trestního opatření, při němž mladistvý delikvent bude po zkušební dobu stanovenou soudem pro mládež vést řádný život a vyhoví dalším uloženým opatřením.

V kontextu zásady podpůrné role trestní represe rozšiřuje ZSM ve svém ustanovení § 7 zvláštní ustanovení o účinné lítosti a v § 8 modifikaci podmínek promlčení trestního stíhání. Tyto podmínky zániku trestnosti zkoumá soud pro mládež ze své úřední povinnosti, zatímco u upuštění od potrestání rozhoduje na základě vlastní úvahy.

4.1 Účinná lítost

Účinná lítost u mladistvých pachatelů je upravena v ustanovení § 7 ZSM, která se považuje za další obecný důvod zániku trestnosti. Jedná se o zvláštní případ účinné lítosti vymezený s ohledem na specifickou věkovou kategorii.⁶³ Podle tohoto ustanovení je účinná lítost možná u:

- a) provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let,
- b) provinění bylo dokonáno,
- c) pachatel dobrovolně způsobený následek trestného činu odstranil nebo se o to pokusil, zejména nahradil způsobenou škodu, učinil potřebná opatření k její náhradě, případně se jinak pokusil odčinit způsobené následky,
- d) pachatel svým chováním projevil účinnou snahu po nápravě,
- e) čin neměl trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo pro společnost.

K zániku trestní odpovědnosti dojde i v případě, kdy pachatel splní tyto podmínky teprve po dosažení osmnácti let, protože je z hlediska spáchaného činu stále považován za mladistvého.⁶⁴

Účinná lítost dle § 7 ZSM se uplatní pouze u provinění, u nějž TZ stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let. Vychází se zde z přímého odkazu citovaného ustanovení do TZ a sazeb v něm uvedených. Proto se v tomto případě nepoužije § 31 odst. 1 ZSM, který hovoří o snížení trestních sazeb na polovinu, neboť se nejedná o uložení trestního opatření, ale o otázky zániku trestnosti (viny mladistvého). Opačný výklad tohoto ustanovení by způsobil, že by se zvláštní účinná lítost vztahovala na téměř všechna provinění spáchaná mladistvým, vyjma provinění vymezených v § 31 odst. 3 ZSM ohrožených výjimečným

⁶³ ŠÁMAL, Pavel: *K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého*. Právní rozhledy, 2004, č. 24, str. 891–894.

⁶⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, 357–358.

trestem, protože trestní sazby odnětí svobody se snižují na polovinu, přičemž nesmí u jakéhokoliv činu přesáhnout pět let.⁶⁵ To by dle mého názoru odporovalo základnímu smyslu daného ustanovení a myšlence, na níž bylo postaveno. Dále ZSM nestanovuje, zda je tento postup možný aplikovat pouze u nedbalostních provinění, a proto můžeme tento institut využít i v případě úmyslného zavinění, což lze považovat za skutečnost ve prospěch mladistvého provinilce.

Dle důvodové zprávy k institutu zvláštní účinné lítosti se dále vyžaduje, aby mladistvý po spáchání činu projevil účinnou snahu po nápravě, dobrovolně odstranil nebo napravil způsobený následek, případně nahradil způsobenou škodu nebo učinil opatření potřebná k její náhradě či se jinak pokusil odčinit způsobené následky, přičemž trestný čin neměl trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo společnost.

Dalším předpokladem aplikace tohoto institutu je tedy dobrovolnost odstranění či napravení následku aktivním přičiněním provinilce, anebo alespoň snaha mladistvého pokusit se takový následek odstranit či napravit. Všechny tyto případy odstranění nebo napravení se musí vztahovat vždy k následku v celém rozsahu. Tím, že ZSM zvýhodnilo mladistvé užitím účinné lítosti i v případě pouhého pokusu, velmi rozšířil možnost provinilce dosáhnout tímto způsobem zániku trestní odpovědnosti.⁶⁶ Jedná se tedy o to, že zákon výslovně zakotvil možnost mladistvého dosáhnout zániku trestní odpovědnosti pouhým pokusem o odstranění či napravení následku, i když tato snaha provinilce zůstane neúspěšná.

Odstranění následku předpokládá, že porucha nebo ohrožení chráněného zájmu sice již vznikla, ale mladistvý odstranil jím způsobené ohrožení či změny na chráněném statku a obnovil tak původní stav před činem (např. odevzdal nedovoleně opatřenou zbraň dle § 279 TZ).⁶⁷ Dále ustanovení § 33 TZ oproti úpravě v ZSM stanovuje jako podmínku zániku trestnosti dospělého pachatel odstranění škodlivého následku, do něž se počítají i některé skutečnosti nezaviněné. I zde se proto setkáváme s modifikací účinné lítosti, protože ZSM stanovuje mírnější podmínky, které jsou ku prospěchu mladistvému pachateli.

Napravení následku vyžaduje tedy vždy aktivní činnost mladistvého (např. opravením věci úmyslně poškozené při poškození cizí věci dle § 228 TZ, viz R 11/1980). Ovšem pokud byl následek napraven bez přičinění mladistvého provinilce prostřednictvím jiných osob nebo

⁶⁵ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 60–61.

⁶⁶ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 445.

⁶⁷ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, 61.

sil, neuplatní se a ani mladistvému neprospívá toto ustanovení, i když bylo v jeho moci, aby nápravě zabránil nebo aby ji uskutečnil sám (R 40/1952). Není-li však uvedení v předešlý stav v podstatných rysech možné, nelze použít tohoto institutu zvláštní účinné lítosti.⁶⁸

Stejně tak je důležitou podmínkou napravení či odstranění následku dobrovolným jednáním mladistvého. Mladistvý jedná dobrovolně, pokud začne naplňovat podmínky účinné lítosti z vlastní vůle. Dobrovolnost znamená svobodné rozhodnutí mladistvého, které svědčí o jeho pozitivním obratu ve vztahu k provinění a k případným způsobeným následkům, aniž by záleželo na pohnutce, tudíž jí může být i obava z odhalení provinění a dalších následků.⁶⁹ Vždy bude záležet na konkrétních skutečnostech případu (viz R 35/2001).

Dále je po mladistvém vyžadováno, aby po spáchání činu projevil svým chováním účinnou snahu po nápravě tak, že si je vědom spáchání provinění, a proto změnil svůj způsob života, aby se již neopakovalo páchaní provinění. Proto musí mladistvý projevit lítost a například zanechat škodlivých návyků či přerušit styky s nevhodnými osobami. O lítosti mladistvého v konkrétním případě svědčí především jeho vnitřní postoj k tomuto činu a jeho celkové následné chování po jeho spáchání. Projev lítosti může být spatřován i v projeveném chování při odstraňování škodlivých následků. Pouhý samotný slovní formální projev lítosti nestačí. Předpokladem lítosti je i doznání spáchaného provinění či učinění prohlášení o své vině ve vztahu k provinění. Nedozná-li se mladistvý, nemůže se jednat o lítost ve smyslu § 7 ZSM, protože toto ustanovení vyžaduje lítost nad spácháním svého činu a snaze jej napravit.⁷⁰

Zákon vyžaduje i podmínku, aby čin, u nějž má zaniknout jeho trestnost, neměl trvale nepříznivé následky pro poškozeného nebo pro společnost. Tímto postojem se zdůrazňuje jednak ochrana soukromého zájmu poškozeného, jednak ochrana veřejného zájmu společnosti, kdy se jedná o negativní podmínku doplňující předpoklad v § 7 písm. a), jež se vztahuje na dobrovolné odstranění nebo napravení následku způsobeného proviněním. Pokud by nepříznivé následky trvale přetrvávaly nebo by vzhledem k povaze a závažnosti provinění nebylo možno následek zcela odstranit, k zániku trestnosti by nemohlo dojít.⁷¹ Jedná se zde především o to, že postačuje, aby trvale nepříznivý následek byl dán ve vztahu

⁶⁸ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, 61.

⁶⁹ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRÍVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 446.

⁷⁰ ŽATECKÁ, Eva, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 25.

⁷¹ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 64.

k jednomu z uvedených subjektů, tzn. ve vztahu buď jen k poškozenému, nebo jen k společnosti.

Výše uvedená konstrukce účinné lítosti u mladistvých dle mého soudu plně koresponduje s myšlenkou restorativní politiky, z níž i samotný zákonodárce při tvorbě ZSM vycházel. Hlavními východisky jsou uvědomění si svého provinění, doznání a následná snaha o dobrovolné odstranění způsobených následků ve vztahu k poškozenému i společnosti, které nemají trvalý charakter. Dále bych rád zmínil, že k zániku trestnosti vede naplnění výše uvedených znaků ustanovení § 7 ZSM bez ohledu na obecnou úpravu účinné lítosti. Jedná se tak o zvláštní důvod zániku trestní odpovědnosti mladistvých.

4.2 Promlčení

Druhý možný způsob zániku trestnosti, který ZSM uvádí v § 8, se spojuje s uplynutím doby stanovené zákonem. ZSM tento institut nesprávně nazývá jako promlčení trestního stíhání, protože trestní stíhání je pojem procesněprávní povahy a nezaniká zde pouze možnost trestně stíhat mladistvého, ale zaniká jeho trestní odpovědnost, kdy teprve důsledkem zániku trestní odpovědnosti zaniká příslušné právo na trestní stíhání mladistvého.⁷²

Důvody promlčení jsou především hmotněprávní povahy, protože s plynutím času postupně slábne, až docela zaniká potřeba trestněprávní reakce na provinění jak z hlediska generální prevence v podobě zmenšování nebezpečnosti činu, společenské vědomí slábne a zapomíná, tak z hlediska prevence individuální, kdy se lze domnívat, že provinilec se za běhu promlčecí lhůty napravil a došlo k pozitivnímu posunu ve vývoji jeho osobnosti i chování, nespáchal další provinění a není tak třeba ukládat trest.⁷³ Zaniká-li plynutím času společenská škodlivost, musí zanikat i trestní odpovědnost za provinění. Následné uložení trestního opatření by bylo v rozporu s účelem trestu, poněvadž ten je dosažen především při uložení bezprostředně po spáchání. K těmto hmotněprávním důvodům pak podpůrně přistupují důvody procesní, které spočívají v obtížích při dokazování, neboť s uplynutím času se oslabuje síla a průkaznost důkazních prostředků (např. svědci zapomínají), a proto pozbývají spolehlivosti či již je dokonce nelze vůbec opatřit.⁷⁴ U mladistvých je navíc třeba, aby orgány činné v trestním řízení postupovaly s největším urychlením z důvodu včasné

⁷² ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 66.

⁷³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 359.

⁷⁴ ŠÁMAL Pavel. In ŠÁMAL, Pavel (ed). *Komentář k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 66.

reakce a stanovení příslušného trestu, jenž by pozitivně usměrnil chování a vývoj provinilce a odčinil způsobené škody.

Jedinou podmínkou je tedy uplynutí doby stanovené v zákoně. ZSM tyto doby upravuje odlišně od promlčecí doby v TZ ve značně kratším trvání, konkrétně v ustanovení § 8, jež je stanovuje zhruba v jedné polovině promlčecí doby u dospělých pachatelů. Promlčecí doby jsou stanoveny tři. Trestnost činu mladistvého zaniká za:

- a) deset let, jedná-li se o provinění, na které TZ stanoví výjimečný trest,
- b) pět let, jde-li o provinění, jehož horní hranice trestní sazby odnětí svobody činí nejméně deset let,
- c) tři léta u ostatních provinění.

Délka promlčecí doby se u provinění určuje podle trestní sazby uvedené ve zvláštní části TZ, nikoliv dle snížené sazby odnětí svobody podle § 31 odst. 1 ZSM.⁷⁵

Co se týká počátku, stavení a přerušení promlčecí doby odkazuje § 8 odst. 2 ZSM do TZ, který se obdobně použije jako u dospělých pachatelů (§ 34 odst. 2 až 5 TZ). Promlčecí doba tak začíná plynout od okamžiku dokonání trestného činu, respektive od okamžiku ukončení trestné činnosti. Rozhodná je vždy doba ukončení jednání, ovšem u některých skutkových podstat vyžadující následek běží promlčecí doba od jeho nastoupení (např. až vyzrazením utajované informace). U účastenství běží promlčecí doba od ukončení jednání hlavního pachatele. Vždy tedy v souladu s § 139 TZ začíná promlčecí doba běžet den následující po dni, kdy nastala událost určující její začátek.⁷⁶

Promlčecí doba může být ovlivňována různými dalšími okolnostmi, jež způsobují stavení nebo přerušení promlčecí doby. Stavení promlčení znamená, že v důsledku překážky promlčecí doba po dobu trvání neběží a ani se do promlčecí doby nezapočítává. Jakmile překážka odpadne, promlčecí doba pokračuje. TZ zákoník v § 34 odst. 3 taxativně stanovuje sedm případů, které se do promlčecí doby nezapočítávají:

- a) doba, po kterou nešlo pachatele postavit před soud z důvodu zákonné překážky (imunita),
- b) doba, po kterou bylo trestní stíhání přerušeno,
- c) doba, po kterou oběť trestného činu obchodování s lidmi nebo trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti byla mladší osmnácti let,
- d) zkušební doba podmíněného zastavení trestního stíhání,

⁷⁵ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 447.

⁷⁶ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 360.

- e) doba, po kterou nebylo možné pachatele trestně stíhat v ČR,
- f) doba od vydání příkazu k zadržení do jeho odvolání nebo do pozbytí jeho platnosti,
- g) doba, po kterou bylo dočasně upuštěno od některých úkonů trestního stíhání.

Přerušení promlčecí doby má za následek nový běh promlčecí doby. Tato doba tedy běží od samého začátku bez závislosti na tom, jaká doba uplynula před skutečností způsobující přerušení. Dle § 34 odst. 4 se promlčecí doba přerušuje:

- a) zahájením trestního stíhání pro trestný čin, o jehož promlčení jde, jakož i po něm následující vzetí do vazby, vydáním příkazu k zatčení, zatýkacího rozkazu nebo evropského zatýkacího rozkazu, podáním obžaloby, návrhem na schválení dohody o vině a trestu, návrhem na potrestání, vyhlášením odsuzujícího rozsudku pro tento trestný čin nebo doručením trestního příkazu pro takový trestný čin obviněnému,
- b) spáchá-li pachatel v promlčecí době trestný čin nový, na nějž zákon stanoví trest stejný nebo přísnější.

Na tento nový trestný čin musí TZ stanovit stejný nebo přísnější trest, přitom rozhodující není konkrétní výměra, nýbrž sazby takto stanovené. V případě, kdy je horní hranice trestných činů stejná, rozhoduje výše dolní hranice. U mladistvého se i zde vychází ze sazeb nesnížených.⁷⁷

Promlčují se zásadně všechny trestné činy. Výjimky jsou stanoveny v zákoně č. 184/1964 Sb., jímž se vylučuje promlčení trestního stíhání nejzávažnějších trestných činů proti míru, válečných trestných činů a trestných činů proti lidskosti, spáchaných ve prospěch nebo ve službách okupantů, a v ustanovení § 35 TZ.⁷⁸

Domnívám se, že rovněž tento případ zániku trestní odpovědnosti mladistvého plně odpovídá konceptu specifického přístupu k mladistvým pachatelům z důvodu jejich neukončeného fyzického i psychického vývoje. ZSM zde využívá obecné úpravy promlčení upravené v TZ, již pouze modifikuje v délce promlčecí doby s ohledem na potřebnou rychlou reakci a pozitivní působení, včetně stanovení adekvátního trestu pro provinilce.

⁷⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 361–364.

⁷⁸ ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GRÍVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 293.

5 Trestní zákonodárství nad mládeží v zahraničí

Právní úpravy trestní odpovědnosti mladistvých se v jednotlivých státech odlišují na základě historických, kulturních, politických či územních předpokladů daného státu. Tyto systémy zacházení s mládeží lze i přes různé odlišnosti rozdělit do dvou základních modelů. Konkrétně se jimi rozumí model justiční a model sociálně-opatrovnický.⁷⁹

Justiční model (The Justice Model) lze charakterizovat jako individuální volbu pachatele v určité situaci. Pohlíží tak na trestnou činnost jako na záležitost, kde pachatel svobodně volí, zda spáchá trestný čin či nikoliv. Poté se považuje za jediné správné volat pachatele k odpovědnosti za jeho jednání a projednat jeho čin v rámci řádného trestního řízení.⁸⁰

Sociálně opatrovnický model (The Welfare Model) se naproti tomu zaměřuje na blaho mladistvých a zřetelně upřednostňuje nápravu a pozitivní působení na mladistvého delikventa před potrestáním. Model s ohledem na vliv sociálního prostředí, v němž mladistvý žije, vychází z teze, že trestné jednání úzce souvisí se sociálními, ekonomickými a psychickými nedostatky, přičemž tyto nedostatky nelze odstranit zásahem ze strany státu v podobě uložení trestu delikventovi. Řízení v tomto modelu by mělo spočívat především v analýze problému dítěte a podle výsledku uložit a přizpůsobit plán léčby s pozitivním sociálním působením. Toto by měli zajišťovat sociální pracovníci a lékaři se specializací na problematiku mladistvých delikventů.⁸¹

Výše zmíněné modely zacházení s mládeží se však ve své čisté podobě nevyskytují a zároveň dochází k jejich vzájemnému prolínání a ovlivňování. K justičnímu modelu lze přiřadit trestní úpravy většiny evropských zemí, konkrétně Českou republiku, Rakousko, Německo, Slovensko aj. Oproti tomu sociálně opatrovnický model se uplatňuje například v Polsku, Belgii či ve Švýcarsku.

5.1 Srovnání s trestní úpravou v Rakousku

Hlavní důvod, proč jsem si vybral právní úpravu Rakouska, vychází ze společného kulturního a historického hlediska, které se váže i ke společné trestněprávní úpravě mladistvých delikventů. Rakouská právní úprava u nás platila do nabytí účinnosti

⁷⁹ ZEŽULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 108.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž, s. 109.

zákona ZTSM roku 1931. I proto je tato historická a kulturní provázanost zdrojem cenného poučení pro zákonodárce i dnes při formulování návrhů de lege ferenda.⁸²

V Rakousku je trestní právo mládeže upraveno obdobně jako v České republice speciálním zákonem, zákonem o soudnictví nad mládeží „Jugendgerichtsgesetz“ BGBl Nr 599/1988, jenž nabyl účinnosti roku 1989 (dále JGG). Tento speciální zákon obsahuje jak hmotněprávní, tak procesněprávní ustanovení, tudíž se obecné trestněprávní předpisy použijí subsidiárně (zejména trestní zákon a trestní řád). Princip, který je zde zdůrazněn, je princip speciální prevence mající přednost před ostatními účely trestání. Tento princip považuje za základní účel použití trestního práva k odvrácení pachatele od dalšího páčení trestné činnosti. Vychází z využívání trestního práva a trestněprávních sankcí jako prostředku ultima ratio a prosazování prvků restorativní justice. Projevuje se především v úpravě odklonů v trestním řízení a ve vytvoření podmínek pro co nejširší využívání mimosoudního narovnání mezi provinilcem a obětí.⁸³ Mnoho protiprávních jednání totiž vychází pouze z provinilcovy nerozvážnosti a chuti zkoušet nové věci, nikoli však ze společensky škodlivého sklonu mládeže.

Zákon JGG ve svém ustanovení § 1 definuje trestný čin mládeže jako jednání, jehož se dopustil mladistvý a za nějž hrozí soudní trest. Trestní věci mládeže rozumí trestní řízení vedené pro trestný čin mladistvého. Dále vymezuje dvě kategorie, které se z hlediska trestního práva liší. Jedná se o nedospělce a mladistvé. První kategorie vymezuje nedospělce jako osobu, jež nedovršila čtrnáctý rok svého věku. Do druhé kategorie patří mladistvý, za nějž se považuje osoba, jež dovršila čtrnáctý, ale ještě nepřekročila osmnáctý rok věku. Třetí kategorii tvoří tzv. mladí dospělí, tj. osoby ve věku devatenáct až jedenadvacet let. Jedná se o výsledek novelizace z roku 2001, která zavedla snížení věkové hranice u mladistvých z devatenácti na osmnáct let. Snahou bylo sjednocení věkových hranic v civilním právu (plnoletost) a horní hranice trestní odpovědnosti.⁸⁴ Rakouská právní úprava mládeže má tedy oproti české právní úpravě dolní hranici trestní odpovědnosti stanovenou o jeden rok níže a zároveň zohledňuje i kategorii tzv. mladých dospělých, která byla při legislativním procesu z našeho ZSM vypuštěna.

Nedospělí, jež tvoří výše zmíněnou první kategorii, nejsou trestně odpovědní. Dopustí-li se činu jinak trestného a zároveň je ohrožen jejich vývoj, je možné jim uložit opatření dle

⁸² VÁLKOVÁ, Helena, HULMÁKOVÁ, Jana. (Ne)odpovědnost mladistvého podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže de lege lata i de lege ferenda. *Státní zastupitelství*, 2007, roč. 5, č. 5, s. 43.

⁸³ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. V Praze: C. H. Beck, 2013, s. 92.

⁸⁴ HORKÁ, Kateřina. Trestní právo nad mládeží v Rakousku. *Státní zastupitelství*. 2007, roč. 5, č. 5, s. 49–50.

rodinného práva či předpisů sociálně právní ochrany dětí. Druhá definovaná kategorie, již se JGG zabývá především, jsou mladiství. Tito mladiství jsou relativně trestně odpovědní, přičemž jednou z podmínek takové trestní odpovědnosti je dostatečná zralost jedince. Přitom se musí jednat o skutečně neobvyklé zbrzdění ve vývoji, nestačila by pouhá skutečnost, že mladistvý neprospívá ve škole či že propadl apod. Zároveň je zde zakotven i další důvod, jenž vylučuje trestní odpovědnost. Pokud mladistvý nedovrší šestnáct let a dopustil se přečinu (tzn. činu, u kterého je maximální trestní sazba odnětí svobody tři léta), nejde o těžké zavinění a k odvrácení mladistvého od trestné činnosti není třeba užití trestního práva.⁸⁵ Avšak pokud by se mladistvý dopustil trestného činu mládeže z důvodu duševní poruchy, uplatnily by se již ustanovení upravující nepřičetnost § 11 StGB, „Strafgesetzbuch“, přičemž nesmí být mladistvý umístěn do ústavu pro abnormální pachatele.

Třetí kategorií, kterou JGG zmiňuje, jsou mladí dospělí. Rozumí jimi osoby, jež v době spáchání činu dovršily osmnáct, ale nedovršily jednadvacet let. Tato problematika však není řešena komplexně, přestože odborná veřejnost poukazuje na potřebu specifického přístupu k této věkové kategorii včetně odpovídající zákonné úpravy. Pro mladé dospělé platí určité modifikace v hmotněprávní i procesněprávní sféře, jimiž se zmírňuje postavení mladistvého dospělého pachatele v porovnání s ostatními dospělými. V oblasti trestního práva hmotného jsou právní následky trestných činů mladých dospělých upraveny v StGB. Ten stanovuje tento věk jako polehčující okolnost a trest odnětí svobody ukládaný mladému dospělému nesmí být vyšší než dvacet let. Pokud hrozí uložení doživotí nebo trestu od 10 do 20 let, lze uložit mladému dospělému trest v rozmezí 5 až 20 let, avšak ostatní horní hranice zůstaly nezměněny. Dále kde dolní hranice převyšuje 1 rok, je u mladých dospělých 1 rok a tam, kde je 1 rok, snižuje se na 6 měsíců, přičemž lze-li uložit maximálně 5 let, dolní hranice odpadá (§ 36 StGB). V neposlední řadě je zkrácena minimální délka výkonu trestu odnětí svobody pro účely podmíněného propuštění na 1 měsíc, jinak je vždy možné pachatele podmíněně propustit s ohledem na míru nebezpečí recidivy u propouštěného pachatele až po polovině nebo dvou třetinách trestu, minimálně však po 3 měsících (§ 46 odst. 3 StGB). V zásadě se obligatorně ukládá probační dohled při podmíněném propuštění, od něž lze za splnění určitých podmínek upustit (§ 50 odst. 2 StGB). Ve větší míře se pak rozdíl v postavení mladého dospělého a dospělého projevují v trestním řízení. K ukládání a výkonu trestů jsou dle § 46a JGG k projednávání trestných činů mladých dospělých příslušné stejné

⁸⁵ VÁLKOVÁ, Helena, HULMÁKOVÁ, Jana. (Ne)odpovědnost mladistvého podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže de lege lata i de lege ferenda. *Státní zastupitelství*, 2007, roč. 5, č. 5, s. 44.

soudy, které projednávají trestní věci mladistvých delikventů, včetně potřebné specializace orgánů činných v trestním řízení. Dále mají tyto soudy možnost využít odklad trestu za účelem dokončení vzdělání. Za předpokladu, že to nebude mít negativní vliv na mladistvé odsouzené, může být mladý dospělý pachatel umístěn ve věznici či speciálním oddělení pro mladistvé. Nicméně se na mladé dospělé nevztahuje speciální úprava odklonů u mladistvých kromě úpravy nákladů za provedení narovnáání v rámci trestního řízení, a proto se plně uplatňuje obecná úprava.⁸⁶

Ačkoliv vývoj trestního práva mládeže byl po dlouhou dobu společný a ČR i Rakousko se přiklání k modelu justičnímu, můžeme spatřovat v obou úpravách značné rozdíly. Rakouská úprava oproti české nabízí širší možnosti trestání a využívání odklonů, zejména narovnáání a náhrady škody. Hlavní rozdíl poté spatřuji především v důsledném rozdělení trestní odpovědnosti a následných sankcích pachatelům na základě věku. Trestní odpovědnost v Rakousku začíná již dosažením čtrnácti let. Do této doby nejsou tito nedospělí trestně odpovědní a lze jim uložit pouze opatření. Dále zákon zohledňuje pachatele, který nedovršil šestnáct let, dopustil se přečinu s horní hranicí trestní sazby tři roky a není třeba užití trestního práva při odvracení mladistvého od trestné činnosti. Dovršením osmnácti let již nastává stejně jako v naší právní úpravě plná trestní odpovědnost. Rozdílně však upravuje rakouská trestní úprava tzv. mladé dospělé. Rozumí jimi osoby, které již dovršily osmnáctý rok věku, ale nedovršily jednadvacet let. V takovém případě stanovuje trestněprávní úprava, že řízení o trestném činu mladého dospělého probíhá před stejnými specializovanými soudy jako u mladistvých. Domnívám se, že takovéto podrobné rozdělení plně odpovídá jednotlivým stupňům dospívání. V tomto období se dosažením dalšího roku dospívající jedinec posouvá na vyšší stupeň vyspělosti a směřovat tak patnáctileté s osmnáctiletými je z hlediska vyspělosti a případného ukládání alternativních trestů a pozitivního působení rozdílné, proto by na to měla pamatovat i právní úprava. Stejně tak stanovení plné trestní odpovědnosti je považováno za výrazné zpřísnění trestní politiky pro osmnáctileté pachatele. Je zde potřeba specifického přístupu, protože z hlediska psychologie nejsou mladí dospělí ještě zcela psychicky ani sociálně vyspělí a měla by tak být dána přednost speciální prevenci před generální, čímž by se minimalizovali negativní dopady. Dále je samotná koncepce relativní odpovědnosti mladistvých delikventů v rakouské úpravě podmíněna dostatečnou zralostí jedince oproti naší rozumové a mravní vyspělosti, přičemž tato nezralost v podobě

⁸⁶ HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. V Praze: C. H. Beck, 2013, s. 96–97.

zbrzdění ve vývoji musí být skutečně neobvyklá. Nepostačuje pouze nepospěch mladistvého ve škole.

5.2 Srovnání s trestní úpravou v Kanadě

I v Kanadě se věnuje kriminalitě mládeže velká pozornost. S ohledem na historický vývoj samotné Kanady se trestní právo dělí na dvě větve, a to na právo federální a právo vydávané v rámci jednotlivých provincií. Soudnictví pro mladistvé spadá v Kanadě pod právo federální a podobně jako naše právní úprava je tato problematika upravena samostatným zákonem v podobě zákona o trestním soudnictví pro mladistvé (The Youth Criminal Justice Act). Kanada se stala dokonce prvním státem na světě, který upravil oblast kriminality mladistvých samostatným zákonem v roce 1894.

Posledním přijatým a platným zákonem upravujícím trestní právo mladistvých je výše zmíněný The Youth Criminal Act. Stejně jako u naší právní úpravy musel projít složitým legislativním procesem, kdy se ho podařilo schválit až po třetím předložení a několika novelizacích. Podobně jako naše ZSM klade důraz na resocializaci mladistvých delikventů po odbytí trestu a snaží se zjednodušit soudům řešit mimosoudně bagatelní porušení zákona.

Tento zákon stanovuje dolní hranici trestní odpovědnosti dovršením dvanáctého roku věku. Osoby mladší dvanácti let zákon označuje pojmem dítě. Za mladistvé potom považuje osoby starší dvanácti, ale mladší osmnácti let. Dále zákon obsahuje zásady, které jsou společné pro celý zákon i zásady specifické, jež se vztahují pouze k některým ustanovením. Nejvyšší soud Kanady potvrdil, že vyhlášení zásad by nemělo být považováno za pouhou preambuli, ale měla by mu být dána síla běžně přiřazovaná hmotným ustanovením. Proto se použije na všechna řízení vedená podle tohoto zákona.⁸⁷

Stejně jako v naší právní úpravě se tresty ukládají v souladu se zásadou proporcionality, protože se přihlíží k povaze a závažnosti i stupni odpovědnosti mladistvého. Trest odnětí svobody lze uložit pouze pachatelům násilných trestných činů. Zákon dále zavedl povinnost i při spáchání těch nejzávažnějších trestných činů, vést trestní řízení před specializovanými soudy pro mladistvé, podobně jako to stanovuje naše právní úprava. Rozdílem vzhledem k české právní úpravě je však fakt, že soud může za takovéto trestné činy uložit trest stejný jako dospělému pachateli, přičemž jedinou podmínkou je zde dosažení minimálního věku čtrnácti let. Soud v takovém případě rozhoduje nejprve o vině a poté může

⁸⁷ LORTIE, Serge, Margaux POLANSKI, Alexander SOTOLÁŘ a Helena VÁLKOVÁ. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice*. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 2000, s. 49–51.

mladistvého delikventa potrestat jako dospělého pachatele. K výkonu trestu by ovšem měl být provinilec umístěn do věznice pro mladistvé či jiného podobného zařízení.⁸⁸ V souladu s hlavní myšlenkou kanadské právní úpravy se klade enormní důraz na resocializaci provinilce. Díky přijetí tohoto zákona a prohloubení principu restorativní justice došlo k výraznému poklesu kriminality. Tento pokles byl dále zapříčiněn i rozvojem různých programů pro delikventní mládež a investicemi do prevence i v informovanosti veřejnosti.

V porovnání s naší právní úpravou kanadská právní úprava stanovuje rozdílně hranice trestní odpovědnosti. Za mladistvého se tak považuje osoba, která dovršila dvanáct let, ale nedosáhla osmnáctého roku věku. Jakmile dovrší osmnácti let je trestně odpovědná v souladu s úpravou dospělých pachatelů. Dále je zmíněn věk čtrnácti let, kdy v případě, že se mladistvý dopustí jednoho z nejzávažnějších trestných činů, může být souzen stejně jako dospělý pachatel. Vznik trestní odpovědnosti kanadská právní úprava nespojuje s dalším prvkem v opozici k právní úpravě dospělých pachatelů, jenž lze spatřovat v naší úpravě v podobě rozumové a mravní vyspělosti. Je však založen na stejné myšlence restorativní justice a na resocializaci, kdy klade velký důraz na pozitivní působení a výchovu mladistvého delikventa do budoucna. S tím souvisí i prevence a různé nevládní programy a informování veřejnosti. Tyto všechny aspekty by měly vést ke všeobecnému poklesu kriminality mladistvých delikventů ve všech státech.

⁸⁸ Tamtéž, s. 129–130.

6 Zhodnocení právní úpravy trestní odpovědnosti mladistvých a návrhy de lege ferenda

Od přijetí právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže a trestní odpovědnosti mladistvých delikventů uplynulo již více než čtrnáct let, což je dostatečný odstup pro zhodnocení dosavadní úpravy. Do této doby prošla několika novelizacemi. Jedna z největších z nich proběhla v roce 2011. Touto novelou zavedl zákonodárce možnost uložit ochranné léčení pachateli mladšímu patnácti let. Tím vyplnil prostor nastávající po dosažení určitého věku, kdy zanikalo ochranné opatření, neboť ochranné léčení potrvá, dokud to vyžaduje jeho účel, přičemž jednou za rok musí podmínky přezkoumat soud. V souvislosti s novelou TZ byla nejprve snížena a poté ještě před účinností navrácena spodní hranice trestní odpovědnosti mladistvých ze čtrnácti na patnáct let. Tato problematika je dlouhodobě diskutovaným tématem u odborníků i samotné veřejnosti. Řešení, jež se jeví jako vhodná východiska, vychází z celoplošného snížení, ponechání, případně snížení dolní hranice u nejzávažnějších provinění.

V případě snížení dolní hranice se objevují především argumenty, že dnešní mládež dospívá mnohem rychleji, je schopna si uvědomovat důsledky svého jednání, a proto by měla být trestně odpovědná mnohem dříve. Dalším argumentem je odkázání na stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti v ZTSM z roku 1931, z něhož současná právní úprava z velké části vychází, a který již v době první republiky stanovoval spodní hranici na čtrnáctý rok věku. Dále poukazují na to, že kriminalita mladistvých sice klesá, ale jejich brutalita se čím dál více stupňuje. Zároveň je i velký podíl čtrnáctiletých dětí na celkové kriminalitě mládeže.

Oproti tomuto proudu stojí názory opírající se o argumenty, že celková kriminalita mladistvých má klesající tendenci. Navíc by snížení dolní hranice trestní odpovědnosti na čtrnáct let neznamenal pokles kriminality či zlepšení generální prevence, ba naopak by se pouze rozšířil okruh mladistvých provinilců. Také důvodová zpráva k zákonu č. 306/2009 považovala snížení věkové hranice za nesystémové opatření, které neřeší problém, a navíc jde proti světovému trendu. Dalším argumentem pro ponechání dolní hranice je i provázanost jednotlivých právních odvětví v českém právním systému. Jedná se především o pracovní vztahy, ukončení základní školní docházky, obdržení občanského průkazu či řidičského oprávnění k určitým skupinám apod. Dále bych zmínil i určitou tradici a dosavadní aplikační praxi, poněvadž by snížením dolní hranice trestní odpovědnosti došlo k výrazně většímu výskytu případů, kdy by musela být zkoumána rozumová a mravní vyspělost znalci. ZSM

nabízí i tak celkem dost široké možnosti opatření, jež lze ukládat i dětem mladším patnácti let. Z výše uvedených důvodů se i já v současné době přikláním k ponechání stávající hranice trestní odpovědnosti mladistvých.

Třetí možností, o níž by se dalo uvažovat, je stanovení dvojí hranice trestní odpovědnosti. To by znamenalo, že by hranice trestní odpovědnosti u taxativně vymezených provinění byla snížena na dvanáct nebo třináct let. Pochopitelně by se jednalo o nejzávažnější trestné činy tak, jak jsou stanoveny podle hlav v TZ (např. trestné činy proti životu a zdraví). U takovýchto činů by vzrostl požadavek na zkoumání rozumové a mravní vyspělosti znalci, ovšem dle mého soudu by to i lépe pomohlo naplnit smysl ZSM a princip nápravy jednak následku, jednak provinilce a preventivně tak více chránit společnost před závažným škodlivým jednáním. V řízení by soud pro mládež měl větší možnosti uložit vhodné opatření, a tím vybrat nejvhodnější trest k pozitivní nápravě provinilce. V konečném důsledku by tak bylo nejprve třeba provést výzkumy, jež by daly odpověď na otázku, v jakém věku si je již mládež schopna uvědomit a rozpoznat následky svého jednání i rozpoznat důležitost jednotlivých nejzávažnějších provinění pro společnost.

Určitě bych zvažil i zařazení kategorie tzv. mladých dospělých, která je známá v zahraničních právních úpravách. V rakouské právní úpravě, s níž jsem českou právní úpravu komparoval, se této problematice věnují i v samotných zákonech, které zlepšují postavení těchto delikventů. Přesto odborná veřejnost i tam poukazuje na nedostatečnou právní úpravu. V naší právní úpravě je tato oblast zmíněna pouze okrajově. Tento věk blízký mladistvým se zmiňuje u polehčujících okolností. Myslím, že tato úprava je nedostatečná a skok mezi mladistvými a dospělými pachatelů vzhledem k dosud neukončenému vývoji a nové životní etapě zpříšňuje trestní politiku těchto osob. Měl by zde být aplikován podobný preventivní přístup oproti přístupu ihned represivnímu, neboť jen tak se dá kriminalitě předcházet. Využit by se zde měly především odklony, případně i hledání nových možností odklonů a alternativních sankcí, jež by se daly uplatnit v případě opakované či středně závažné kriminality (např. intenzivní psychosociální programy). Ostatně návrh tohoto zákona tuto kategorii obsahoval a byl ke škodě věci vypuštěn. Dle mého soudu by tento institut mezi mladistvými a dospělými rozhodně právní úpravu mladých delikventů zkvalitnil.

Vzhledem k požadavku právní úpravy v ustanovení § 3 odst. 8 ZSM v podobě zvláštní průpravy pro zacházení s mládeží, nemusí mít obhájci, jež jsou ustavováni ex offio, žádnou zkušenost s touto oblastí a obhajobou provinilce. I důvodová zpráva k ZSM preferovala obhájce, kteří by měli v této oblasti praktické zkušenosti či potřebnou průpravu

k zastupování mladistvých v řízení před soudem, ovšem tato výše zmíněná zásada na ně nedopadá. Jestliže právní úprava vyžaduje tuto speciální přípravu a zkušenosti v oblasti mladistvých delikventů pro státního zástupce či soudce, domnívám se, že by se tento požadavek měl vztahovat i na obhájce. Řízení v této oblasti v opozici k řízení u dospělých pachatelů vykazuje taková specifika, která jsou pádným důvodem pro zohledňování zaměření daných obhájců. Samozřejmě při zvolení si obhájce samotným mladistvým delikventem je pouze na něm, koho si vybere. Ovšem v případě, pokud by byl provinilci ustanovován obhájce ex offio, dal bych přednost obhájci se zkušenostmi v této oblasti a zvláštní přípravou.

Přes výše zmíněné návrhy považuji tento zákon za povedený a oproti předchozí právní úpravě i za pokrokový. Jedná se o vyspělou právní úpravu s řadou aspektů, díky nimž lze s delikventní mládeží odpovídajícím způsobem pracovat. Zohledňuje se zde prevence před represí, což je základním krokem ke snižování kriminality. Toto dokumentuje i výrazné rozšíření zákonných opatření, jež lze provinilcům uložit a adekvátně tak reagovat či pozitivně působit na jejich chování.

Závěr

Svou diplomovou práci jsem zaměřil na poskytnutí uceleného náhledu na komplexní právní úpravu soudnictví ve věcech mládeže, zanalyzování jednotlivých aspektů a přiblížení přístupů k deliktní mládeži v Evropě se srovnáním rakouské úpravy. Vývoj samotného soudnictví ve věcech mládeže z historického hlediska urazil dlouhou cestu. Jeho kořeny sahají až do středověku, kde se jen stěží dá mluvit o specifickém přístupu k mladistvým. Od té doby se tento institut vyvinul do současné podoby specifického přístupu, který již má pevné místo v systému trestního práva. V našem právu je upraven od roku 2004 speciálním zákonem č. 218/ 2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, čímž se Česká republika zařadila mezi vyspělé státy Evropy, které mají tuto oblast rovněž upravenou samostatným právním předpisem.

Nejprve se tak věnuji postupnému vývoji až po současnost. Návrh současného ZSM vycházel především z prvorepublikového zákona č. 48/1931Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který byl ve své době považován za velmi zdařilý a progresivní. Již v té době vyvstala potřeba oddělit oblast mladistvých delikventů od dospělých pachatelů, avšak po jeho brzkém zrušení si tato problematika musela na opětovné oddělení z obecných trestněprávních norem dlouho dobu počkat. Snahy nakonec vyvrcholily v přijetí ZSM, což bylo jednoznačně pozitivním krokem, neboť odstranil nedostatky v podobě nedodržování zásady trestní represe, nemožnost reakce na činy jinak trestné spáchané dětmi mladšími patnáct let a velmi úzkou škálu možných zákonných opatření.

Účelem tohoto zákona je uplatňování specifického přístupu prostřednictvím výchovného principu před principem represivním s uložením trestu jako odplaty za spáchaný protiprávní čin. Důvodem je především neukončený fyzický a duševní vývoj v kombinaci s vývojem sociálním, poněvadž tyto mladiství jedinci prochází důležitou životní a socializační fází. Proto je velká šance pozitivně zapůsobit a napravit chování mladého delikventa naproti dospělému pachateli tak, aby vedl řádný život.

Samotným těžištěm mé práce bylo rozebrání a zanalyzování podmínek, za nichž je provinilec trestně odpovědný, a zároveň poukázat na odlišnosti od trestní odpovědnosti dospělých osob. Jestliže má být mladistvý trestně odpovědný, musí se dopustit provinění. Koncepce trestní odpovědnosti mladistvých je postavena na relativní trestní odpovědnosti. Mladiství jsou tak odpovědní na základě dosaženého určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti. Dále musí naplnit podmínky, které jsou k trestní odpovědnosti vyžadovány. Jedná

se o dosažení stanoveného věku, přičetnosti mladistvého a výše zmíněné rozumové a mravní vyspělosti, již jsem vyhodnotil jako samostatný obligatorní znak.

Dále jsem rozebral podmínky zániku trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů, jimiž zákon rozumí promlčení a účinnou lítost. Poukázal jsem na předpoklady, jež musí být splněny, stejně jako na modifikace oproti trestněprávní úpravě dospělých pachatelů, přičemž ZSM považuje účinnou lítost u mladistvých delikventů za speciální případ účinné lítosti, který se použije bez ohledu na podmínky účinné lítosti stanovené v TZ.

V neposlední řadě jsem se zabýval i trestním zákonodárstvím v Evropě, kde jsem vymezil dva hlavní přístupy k deliktní mládeži, které jednotlivé státy využívají. V rámci tohoto vymezení jsem provedl komparaci platné české právní úpravy s rakouskou právní úpravou, neboť i rakouská úprava se stala zdrojem inspirace pro zákonodárce při tvorbě ZSM z důvodu historické, územní a kulturní provázanosti obou zemí. Porovnal jsem úpravu v ZSM i s kanadskou úpravou, která se stala první zemí na světě, jež upravila tuto problematickou oblast samostatně. V obou případech jsem se také pokusil vymezit jak hlavní rozdíly, tak i shodné prvky obou úprav.

Na závěr práce jsem se zabýval zhodnocením úpravy ZSM, již jsem vyhodnotil jako povedenou, již praxí prověřenou úpravu v oblasti problematiky delikvence mládeže. Je založena na správných východiscích restorativní justice, která dbá na nápravu jednak delikventa, jednak následku. Proto se zde uplatňuje specifický přístup právě s ohledem na neukončený vývoj dospívajících jedinců. Cílem je pozitivně působit na chování mladistvého a usměrnit tak jeho budoucí chování, aby vedl řádný život. K tomu nabízí dostatečnou škálu možností zákonných opatření. Pro snižování kriminality je důležitá především prevence před represí v podobě ukládání trestů jako odplaty.

Dále jsem se pokusil navrhnout možnosti ke zkvalitnění právní úpravy problematiky mladistvých delikventů. Mezi tyto návrhy jsem zařadil zavedení institutu tzv. mladých dospělých, jež považuju za důležitou část života mezi adolescencí a dospělostí, a proto by i zde měl být specifický přístup k těmto delikventům tak, jak je to známo v některých zahraničních úpravách. Dalším návrhem bylo ustanovování obhájce ex offio, který by měl mít stejnou průpravu a zkušenosti, jež vyžaduje zákon u soudců a státních zástupců v této oblasti. Hodnotil jsem i dosavadní dolní hranici trestní odpovědnosti, kde jsem se zabýval argumenty pro i proti a dospěl k názoru, že se přikláním k ponechání současné hranice, neboť kriminalita má klesající tendenci. Zároveň by byl tento krok nesystémový s ohledem na jiná právní

odvětví. Rozhodně bych se ovšem do budoucna nebránil stanovení dvojí dolní hranice trestní odpovědnosti v případech, kdy se mladistvý dopustí spáchání nejzávažnějších provinění.

Seznam použitých zdrojů

Monografie:

- HULMÁKOVÁ, Jana. *Trestání delikventní mládeže*. V Praze: C. H. Beck, 2013. 235 s.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*. 5. vydání. Praha: Leges, 2016. 976 s.
- JELÍNEK, Jiří, MELICHAROVÁ Dita. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha: Linde, 2004. 144 s.
- KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské (část obecná i zvláštní)*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1935. 337 s.
- KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. 143 s.
- KRATOCHVÍL, Vladimír. *Kurs trestního práva: trestní právo hmotné: obecná část*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009. 797 s.
- KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2012. 921 s.
- LORTIE, Serge, Margaux POLANSKI, Alexander SOTOLÁŘ a Helena VÁLKOVÁ. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České republice*. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 2000. 319 s.
- MIŘIČKA, August, SCHOLZ, Otto. *O trestním soudnictví nad mládeží*. Československý kompas: Praha, 1932. 309 s.
- PRUŠÁK, Josef. *Rakouské právo trestní*. Praha: Všehrad, 1912. 249 s.
- VÁLKOVÁ, Helena, DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: Vydavatelství Leges, 1992. 156 s.
- SOLNAŘ, Vladimír, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Jaroslav FENYK. *Základy trestní odpovědnosti*. Vyd. 1., (jako Základy trestní odpovědnosti vydání 2.). Praha: Orac, 2003. 455 s.
- ŠÁMAL, Pavel, Helena VÁLKOVÁ, Alexander SOTOLÁŘ, Milana HRUŠÁKOVÁ a Milada ŠÁMALOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. 968 s.
- ŠÁMAL, Pavel, Oto NOVOTNÝ, Tomáš GŘIVNA, Jiří HERCZEG, Marie VANDUCHOVÁ a Rudolf VOKOUN. *Trestní právo hmotné*. 8. přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. 1050 s.
- ZEZULOVÁ, Jana. *Trestní zákonodárství nad mládeží*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 247 s.

ŽATECKÁ, Eva, HRUŠÁKOVÁ Milana. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2015. 293 s.

Články a příspěvky ve sborníku:

HORKÁ, Kateřina. Trestní právo nad mládeží v Rakousku. *Státní zastupitelství*. 2007, roč. 5, č. 5, s. 49–50.

JELÍNEK, Jiří. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. *Kriminalistika*. Praha: Ředitelství služby kriminální policie, 2003, s. 251–263.

JELÍNEK, Jiří. K trestní odpovědnosti mladistvých. *Kriminalistika*. Praha: Ředitelství služby kriminální policie, 2005, 125–132.

JELÍNEK, Jiří. K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, Jiří (ed). *O novém trestním zákoníku: sborník z mezinárodní vědecké konference Olomoucké právnické dny, květen 2009, trestněprávní sekce*. Praha: Leges, 2009, s. 22–24.

KRATOCHVÍL, Vladimír. Cesty individualizace trestní odpovědnosti, či konstatování trestní neodpovědnosti: hmotně právní nebo procesně právní problém? *Právní obzor*, 2005, roč. 88, č. 1, s. 13–31.

VÁLKOVÁ, Helena, HULMÁKOVÁ, Jana. (Ne)odpovědnost mladistvého podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže de lege lata i de lege ferenda. *Státní zastupitelství*, 2007, roč. 5, č. 5, s. 43.

VESELÝ, Jan. O trestní odpovědnosti mládeže ve starém českém právu. *Zvláštní otisk časopisu Československé společnosti pro právo trestní*, ročník IX., číslo 3, s. 2.

ŠÁMAL, Pavel. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého. *Právní rozhledy*. Praha: C. H. Beck, 2004, 47–52.

ŠÁMAL, Pavel: *K povaze provinění a účinné lítosti u mladistvého*. *Právní rozhledy*, 2004, č. 24, str. 891–894.

ŠČERBA, Filip. Restorativní přístup při řešení trestních věcí mladistvých v České republice. In STRÉMY, Tomáš (ed.) *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, september 2015*. 1. vydání. Praha: Leges, 2015, s. 28–40.

Právní předpisy:

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 184/1964 Sb., zákon, kterým se vylučuje promlčení trestního stíhání nejzávažnějších trestných činů proti míru, válečných trestných činů a trestných činů proti lidskosti, spáchaných ve prospěch nebo ve službách okupantů

Jugendgerichtsgesetz BGBl. Nr. 599/1988 (rakouský zákon o soudnictví nad mládeží)

Strafgesetzbuch BGBl. Nr. 60/1974 (rakouský trestní zákoník)

Důvodová zpráva k návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Dostupné

na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=210&CT1=0>

Důvodová zpráva k zákonu, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, a některé další zákony. Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=748&CT1=0>

Judikatura:

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 2. 2012, sp. zn. 8 Tdo 128/2012

Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 2. 2. 2005, sp. zn. 8 To 14/2005 (O 479/2005)

Rozhodnutí č. 19/2007 Sbírký rozhodnutí trestních

Rozhodnutí č. 17/1979 Sbírký rozhodnutí trestních

Rozhodnutí č. 11/1980 Sbírký rozhodnutí trestních

Rozhodnutí č. 40/1952 Sbírký rozhodnutí trestních

Rozhodnutí č. 35/2001 Sbírký rozhodnutí trestních

Internetové zdroje:

www.psp.cz

www.nsoud.cz

Anotace

Diplomová práce s názvem „Trestní odpovědnost mladistvých“ se zabývá problematikou trestní odpovědnosti mladistvých delikventů v české právní úpravě. Je rozdělena do šesti hlavních kapitol. Úvodní kapitola je věnována historickému vývoji této problematické oblasti na našem území až do roku 2004, kdy byl přijat zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Tímto přijetím se Česká republika opět zařadila mezi přední evropské země, které mají tuto problematiku upravenou speciálním zákonem.

V další kapitole přibližuji důvody pro jeho přijetí a hlavní účel. Zároveň zde vymezuji jeho strukturu a vztah tohoto speciálního zákona k ostatním trestněprávním předpisům. Zabývám se i jeho hlavními zásadami a vymezením základních pojmů.

Těžištěm mé práce je třetí a čtvrtá kapitola, kde rozebírám podmínky, za nichž je mladistvý trestně odpovědný *de lege lata*. Zejména se zde věnuji konceptu relativní trestní odpovědnosti, jež byla tímto zákonem nově zavedena, a jejímu hlavnímu znaku rozumové a mravní vyspělosti. Čtvrtá kapitola vymezuje podmínky zániku trestní odpovědnosti provinilce. Jedná se o promlčení a účinnou lítost a jejich odlišnosti na právní úpravy dospělých pachatelů.

Pátá kapitola se zabývá přístupem k juvenilní kriminalitě v evropském zákonodárství. V rámci toho jsem porovnal českou právní úpravu s rakouskou a kanadskou právní úpravou mladistvých delikventů a objasnil hlavní rozdíly i shodné prvky.

Závěrečná kapitola obsahuje zhodnocení současné právní úpravy trestní odpovědnosti mladistvých v České republice a návrhy *de lege ferenda*. Věnuji se zde i problematice snížení dolní hranice trestní odpovědnosti mladistvých.

The thesis titled „Criminal responsibility of young offenders“ deals with the criminal liability of juvenile offenders in the Czech legislation. It's divided into six main chapters. Introductory chapter is dedicated to the historical development of these problematic issues in our territory until 2004, when Act no. 218/2003 Coll., on Juvenile Criminal Justice was accepted. The Czech Republic was again ranked among top European countries with this acceptance, which has edited this problematic by a special act.

In the next chapter I approach reasons for his acceptance and the main purpose. At the same time I define here its structure and the relationship between this special law and other criminal legislation. I also deal with the main principles and definition of the basic terms.

The third and the fourth chapters are the center of my thesis, where I analyze conditions, under which the juvenile criminal is responsible de lege lata. Especially I dedicate here to the concept of relative criminal responsibility, which was newly introduced by this act, and her main character mental and moral maturity. The fourth chapter defines the conditions for the termination of criminal liability of offenders. It's lapse and active repentance and their differences from adult offender's legislation.

The fifth chapter deals with approach to juvenile crime in European legislation. In that context, I compared Czech legislation with Austria legislation and Canadian legislation of juvenile offenders and I explain the main differences and similarities.

The final chapter contains an assessment of the current legislation juvenile criminal liability in Czech Republic and proposals de lege ferenda. I dedicate here problematics of a reduction in the lower age of criminal responsibility of juveniles.

Klíčová slova/Keywords

Trestní odpovědnost, restorativní justice, mladistvý, mládež, dítě mladší patnácti let, provinění, relativní trestní odpovědnost, hranice trestní odpovědnosti, zánik trestní odpovědnosti, promlčení, účinná lítost, rozumová a mravní vyspělost, justiční model, opatrovnický model, duševní porucha

Criminal responsibility, restorative justice, juvenile, youth, child under fifteen, offense, the relative criminal responsibility, minimum age of criminal responsibility, extinction of criminal liability, lapse, active repentance, mental and moral maturity, justice model, welfare model, mental disorder